

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

”Egentligen ser jag mig inte som hemlös direkt”

En studie om hemlösa personers självbilder

Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare: Charlotte Bertilsson och Jenny Hedenström- Ilmonen

Handledare: Pål Wiig

Abstract

Titel ”Egentligen ser jag mig inte som hemlös direkt”- *en studie om hemlösa personers självbilder*

Författare Charlotte Bertilsson och Jenny Hedenström- Ilmonen

Nyckelord Hemlöshet, självbild, bemötande, självkänsla

Syftet med studien var att undersöka hemlösas självbilder, vad som kan ha format självbilderna samt hur de upplever att olika grupper i samhället bemöter och ser på dem. Vi valde att använda oss av följande frågeställningar för att uppnå syftet:

- Hur ser de hemlösas självbilder ut?
- Vad grundar sig dessa självbilder på?
- Hur upplever de hemlösa att de blir bemötta och uppfattade av olika myndigheter, andra hemlösa och ”medelsvensson”?

De metoder vi använde oss av var intervju och observation. Vi intervjuade sex hemlösa personer; fyra män och två kvinnor. Observationerna utfördes på TrappaNers kvällsöppna café. Vi valde att använda oss av symbolisk interaktionism och genus som teoretiska perspektiv. Vi kom fram till att de hemlösas självbilder påverkas i olika grad av de stereotypa bilder som finns av hemlösa. Nästan samtliga protesterar mot denna bild, men de som erkänt sig till den anser vi accepterat en samhällelig stämpling. De hemlösa har svårt att identifiera sig med andra hemlösa, eftersom gruppen är heterogen. En slutsats vi drar är att hemlösheten är en identitet befast med ett stigma, vilket försvårar umgänge med människor som inte är hemlösa. De hemlösa kvinnorna har ett större behov än männen att ta avstånd från den tillskrivna identiteten som hemlös, vilket vi anser beror på normer i samhället. Tre av respondenterna säljer hemlösas tidning Faktum och dessa personer uppvisar en bättre självkänsla och en mer positiv självbild än de andra. Vår konklusion vad gäller detta är att arbetet med att sälja tidningen ger en alternativ identitet åt dem, och därigenom en känsla av stolthet. De hemlösa upplever att de oftast blir bra bemötta av myndigheterna, men att de inte får någon hjälp. Möten med medelsvensson är i princip obefintliga för de tre som inte säljer Faktum. De som säljer Faktum beskriver både positiva och negativa möten. Vi tänker att myndigheters och medelsvenssons negativa attityder i sina möten med hemlösa beror på att de påverkas av den debatt som förs där hemlösa utmålas som psykiskt sjuka eller missbrukare.

Förord

Vi vill börja med att tacka våra respondenter för att de tagit sig tid att ställa upp på intervjuerna. Vi är mycket glada och tacksamma för att de låtit oss ta del av deras intressanta berättelser och utan dem hade vi inte kunnat genomföra vårt arbete med uppsatsen. Vi vill även tacka Theresa Edin på Faktum för tips och hjälp i kontakten med försäljarna, samt ett i alla avseenden trevligt bemötande. Vi vill även tacka den man vi träffade utanför TrappaNer för all hjälp vi fått. Slutligen vill vi även tacka vår mycket kunniga och idérika handledare Pål Wiig för hans hjälp på vägen.

Göteborg, maj 2007

Charlotte och Jenny

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund.....	2
1.2 Definitioner av hemlöshet.....	6
1.3 Syfte och frågeställningar.....	7
1.4 Uppsatsens disposition.....	7
2 Tidigare forskning	8
2.1 Forskning om män och hemlöshet.....	8
2.2 Forskning om kvinnor och hemlöshet.....	9
2.3 Jämförande forskning om hemlöshet och kvinnor respektive män.....	11
2.4 Forskning om hemlösa personers möte med myndigheter.....	12
3 Metod	12
3.1 Genomförande.....	12
3.2 Val av metod.....	14
3.3 Intervjuguiden och intervjusituationen.....	15
3.4 Litteratur och materialsökning.....	15
3.5 Urval.....	16
3.6 Materialinsamling.....	16
3.7 Bearbetning av material.....	17
3.8 Analys och tolkningar.....	17
3.9 Etiska perspektiv.....	19
3.10 Studiens kvalitetsaspekter.....	19
3.10.1 Validitet.....	19
3.10.2 Reliabilitet.....	20
4 Teori- perspektiv och begrepp	21
4.1 Symbolisk interaktionism.....	22
4.2 Avvikelse och stämpling.....	22
4.3 Stigma.....	23
4.4 Självbild.....	24
4.5 Självkänsla.....	25
4.6 Genusteori.....	26
5 Presentation och analys av empiri	28
5.1 Presentation av intervjupersoner.....	28
5.2 Relationer av betydelse.....	30
5.2.1 Familj.....	30
5.2.2 Signifikanta andra.....	32
5.2.3 Andra hemlösa.....	33
5.2.4 Sammanfattning.....	38
5.3 Identitetsskapande.....	39
5.3.1 Identifikation med andra hemlösa.....	39
5.3.2 Självkänslan.....	41
5.3.3 Synen på sig själv.....	44
5.3.4 Sammanfattning.....	45
5.4 Möten med omgivningen.....	46
5.4.1 Möten med myndigheter.....	46
5.4.2 Möten med medelsvennson.....	49
5.4.3 Sammanfattning.....	52
5.5 Analysens huvudsakliga resultat.....	52
6 Slutdiskussion	55
Referenser	58
Bilagor	

1 Inledning

”Egentligen ser jag mig inte som hemlös direkt. Jag har ju tak över huvudet, jag har en plats att ta vägen och det har jag ju nästan alltid haft. I alla fall tak över huvudet, jag har sovit ute två gånger. Man är ju hemlös. Det är ju ett problem alltså.” (Kent)

Hemlöshet är ett komplext fenomen. En fråga är om det kan ses som ett enskilt socialt problem, eller om andra problem som många gånger är tätt förknippade med hemlöshet, såsom missbruk och psykisk ohälsa är de verkliga sociala problemen. Enligt Swärd (1998) uppfyller hemlöshet många av de kriterier som ställs på ett problem för att få räknas som socialt. Det finns ett ansvar från samhället att göra något för att avhjälpa problemet. Socialstyrelsen vill se hemlöshet som ett problem i sig, oavsett vilka andra problem den hemlösa personen kan tänkas ha. Orsaken till detta är att den stora otrygghet som en hemlös person erfar försvårar hans eller hennes möjligheter till att få ett bra liv.¹

Vårt intresse för hemlöshet kommer till viss del av okunskap om fenomenet, eftersom vi anser att hemlöshetsproblematiken inte tagits upp i någon större utsträckning under socionomutbildningen. En annan anledning till vårt val av hemlösa som undersökningsgrupp är att vi inte så ofta kommer i kontakt med dessa personer. Vår bild av hemlösheten påverkas av de personer som är synliga på gatorna, vilka ofta är psykiskt sjuka eller drogpåverkade. Denna bild är ganska vanlig, men vår ambition är att tränga djupare in i problemet och få insikt utifrån de hemlösas perspektiv.

Thörn (2004) ser på ett hem som något som *”... omgärdas av en gräns som talar om vilka som hör hemma innanför den och vilka som inte gör det [...] Att höra hemma någonstans respektive att inte höra hemma inbegriper en lokalisering och positionering på såväl den geografiska och sociala kartan som på den mentala.”*² Vi tänker att avsaknaden av ett hem kan leda till en känsla av starkt utanförskap eftersom hemmet har en central funktion för människan i vårt samhälle. Enligt Swärd (1998) kan ett hem representera kontroll över ett eget territorium och ge individen möjlighet att ha kontroll över sin tid. Denna typ av kontroll saknas på de härbärgen och stödboenden som finns för hemlösa, eftersom personalen ställer villkoren och har den yttersta makten över verksamheten.

¹ Socialstyrelsen 2006
² s. 74

Hemlöshet väcker starka reaktioner hos omgivningen, allt ifrån frustration för att samhället inte kan skydda sina medborgare till att den hemlösa har sig själv att skylla. Hemlöshet väcker även många frågor inom oss, t ex kan man fundera över vilket ansvar samhället tar i frågan, eftersom de organisationer som profilerar sig runt hemlösheten vanligen är frivilligorganisationer. En annan fråga som vi funderat på och som ligger till grund för denna undersökning handlar om självbilden. Ur en sociologisk eller socialpsykologisk synvinkel har samhället en påverkan på sina medborgare. Vi vill undersöka hur denna påverkan ser ut för de individer som saknar ett eget hem, vilket vi anser skulle kunna betraktas som en medborgerlig rättighet. Dessa personer erfar en stor utsatthet och möjligheten för dem att göra sina röster hörda är liten i vårt samhälle.

1.1 Bakgrund

I den senaste kartläggningen av hemlöshet som gjordes av Socialstyrelsen 2005 framkom att ca 17 800 personer i Sverige var hemlösa. Av dessa personer var 3/4 män. Den största andelen var svenskfödda personer, men det fanns en överrepresentation av utrikes födda i förhållande till denna grups totala andel av den svenska befolkningen. 62 procent av de hemlösa hade någon form av missbruk och 40 procent led av psykiska problem. De flesta saknade arbete. Cirka fem procent av den totala andelen sov ute, men de flesta bodde i institutionsboende i någon form. I Göteborg och storstäderna fanns den största andelen hemlösa i förhållande till invånarantalet och det menar Socialstyrelsen kan vara en indikation på att bostadsmarknaden har en betydelse för hemlöshetstalen, eftersom bostadsbrist främst finns i storstäderna. Göteborg hade 54 hemlösa på 10 000 invånare, vilken är den största andelen i landet. Det totala antalet hemlösa i Göteborg 2005 var 2620.³

Hemlösheten i Sverige har kartlagts på uppdrag av regeringen vid tre tillfällen; 1993, 1999 och 2005. Det fåtal undersökningar som gjorts måste förhållas till att hemlöshet blev en politisk och massmedial fråga först i början på 1990- talet. Den senaste kartläggningen skedde under en specifik vecka (vecka 17) och enkäten besvarades inte av de hemlösa själva, utan av socialtjänsten och olika organisationer som arbetar med hemlösa. I en sådan här typ av kartläggning bör ett visst mörkertal och bortfall beaktas, eftersom vissa människor inte går att få tag i och andra inte vill delta. Undersökningen 2005 visar på en ökning med 2000- 3000 hemlösa personer jämfört med 1999 och består främst av kvinnor och utrikes födda i förhållande till deras totala andel. Ökningen kan ha orsaker i att definitionen för hemlösa breddats till 2005 så att fler kunnat fångas in i gruppen med hemlöshetsproblematik och även

³ Socialstyrelsen 2006

att rapporteringen från socialtjänsten förbättrats på grund av en ökad medvetenhet. Socialstyrelsen menar även att ökningen kan ha orsaker i skärpta krav på bostads- och arbetsmarknaden och en möjlig tendens att fler personer faller igenom de sociala skyddsnäten och tvingas ut i hemlöshet. Likväl som hemlöshetsproblemet är komplext verkar orsakerna till ökningen vara mångfacetterade, men Socialstyrelsen slår i alla fall fast att det är flera samverkande orsaker till en relativt markant ökning under de sex åren.⁴

När orsakerna till hemlöshet som problem ska analyseras finns flera utgångspunkter. En utgångspunkt är orienterad mot de hemlösa. De enskilda individernas egenskaper, situation och liv sätts i fokus. Hemlösheten ses som ett socialt fenomen och utifrån de hemlösas egenskaper finner man kunskap kring hemlöshet. Denna individinriktade modell menar att personliga förhållanden ligger bakom hemlösheten och att vissa människor inte klarar av att ha en egen bostad på grund av personliga svagheter, psykisk sjukdom, relationsproblem och dylikt. En del som förespråkar modellen ser den hemlösa som ett offer för psykisk sjukdom och trassliga uppväxtvillkor, medan andra lägger mer vikt vid individens eget ansvar och hävdar att vederbörande själv valt den livsstil som leder till hemlöshet. Ett annat sätt att förklara hur hemlöshet kan uppstå, utvecklas och förändras är att utgå från statistiska undersökningar, sambandsberäkningar och analyser av utvecklingstendenser i samhället. Denna typ av förklaring belyser hur ekonomiska och sociala processer kan ses som orsaker till hemlöshet och har ett nära samband till hur samhällets resurser fördelas.⁵ Förändrade villkor på arbets- och bostadsmarknaden är två exempel på strukturella faktorer som kan leda till hemlöshet.⁶ Det vanligaste sättet att förklara hemlöshetens orsaker är dock att använda en kombination av de två synsätten.⁷

Vår syn på och föreställningar om hemlöshet påverkas av hur debatten i samhället förs kring orsakerna till hemlöshet. Allmänhetens uppfattning av de hemlösa formas till stor del av den hemlöshet som är synlig. De hemlösa ses ofta som förvirrade och psykiskt sjuka med missbruksproblem, vilket förstärks av medias rapportering där hemlöshet personifieras som den socialt utslagna uteliggaren. Med detta perspektiv riskerar de strukturella orsakerna att förbises, vilket leder till att samhällets och frivilligorganisationernas insatser lägger fokus på individen medan samhällsperspektivet hamnar i bakgrunden.⁸

⁴ a.a

⁵ Swärd 1998

⁶ Socialstyrelsen 2006

⁷ Swärd 1998

⁸ SOU 2001:95

Insatserna från samhället för att komma tillrätta med hemlöshetsproblematiken har varierat över tid. De senaste decennierna har staten dragit sig tillbaka finansiellt, vilket inneburit att kommunerna fått mer ansvar. Detta har gjort att olika behov inom kommunerna tvingats konkurrera med varandra och vissa prioriteras framför andra.⁹ Besparingar tillsammans med ökade levnadsomkostnader och en alltmer marknadsanpassad bostadsmarknad har lett till att allt fler människor riskerar att hamna utanför systemet.¹⁰ Andelen människor som är fattiga och lever på försörjningsstöd kommer att vara en avgörande faktor för hur många som kommer att riskera att hamna i hemlöshet. Samtidigt har det blivit svårare för den som hamnat i hemlöshet att åter ta sig in på den öppna bostadsmarknaden. På grund av registrerade skulder, betalningsanmärkningar och bristande inkomst stängs många människor ute från den privata och kommunala bostadsmarknaden.¹¹

Enligt socialtjänstlagen 4 kap 1 § regleras rätten till bistånd:

*”Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde ska genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet ska utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv.”*¹²

Syftet med Socialtjänstlagen är att tillförsäkra den enskilde rätt till stöd och hjälp. När personen inte själv kan tillgodose sina behov blir insatser från samhället nödvändiga. Innan insatserna kan beviljas finns ett krav på att personen måste ha nyttjat de alternativ som finns att tillgå. Det här skapar ett tolkningsutrymme inom biståndsbedömning, där den enskilde socialsekreterarens bedömning blir avgörande.¹³

För de människor som blivit utestängda från möjligheten till en vanlig lägenhet på den öppna bostadsmarknaden återstår endast hjälp att söka hos socialtjänsten. I många kommuner har man upprättat en sekundär bostadsmarknad, vilken innebär att socialtjänsten hyr ut lägenheter i andra hand till sina klienter. Ett syfte med den sekundära bostadsmarknaden är att erbjuda bostad till hemlösa personer. Denna bostad kan fungera som träningslägenhet för att hjälpa personen vidare till egen bostad. I Göteborg finns ca 1000 platser inom den sekundära bostadsmarknaden. Marknaden består av kommunens Altbobostäder, olika frivilligorganisationer samt privata entreprenörer. Endast ett fåtal av de personer som bor i

⁹ Runquist & Swärd 2000

¹⁰ Swärd 1998

¹¹ Carlson 2006

¹² a.a, s. 16

¹³ a.a

kommunens sekundära boenden får möjlighet till eget boende vilket beror på att det i Göteborg finns ett överskott på bostadssökande och ett underskott på lägenheter. Detta innebär att mindre resursstarka personer riskerar att stängas ute från bostadsmarknaden. I Göteborg leder detta till att personer får svårt att finna en permanent lägenhet med hjälp av den sekundära bostadsmarknaden. Många ger upp och försöker hitta en lägenhet på egen hand medan andra slussas runt mellan olika boendesystem och många av dessa människor sover periodvis ute.¹⁴

Vad gäller insatser för hemlösa har frivilliga organisationer under 1990-talet fram till idag fått en allt mer betydande roll. De frivilliga organisationerna har kommit att utgöra ett komplement till den offentliga sektorn. De har möjligheter att nå de personer som inte vill ha kontakt med sociala myndigheter på grund av negativa erfarenheter och det har blivit allt vanligare att frivilligorganisationerna fungerar som en länk mellan individer och myndigheter. I debatten hävdas dock att de frivilliga organisationerna möjliggör att offentliga myndigheter kan dra tillbaka viss del av sina insatser för hemlösa.¹⁵ Några av de frivilligorganisationer som är verksamma i Göteborg och som Nordfeldt nämner är: Stadsmissionen, Frälsningsarmén, Räddningsmissionen och Linnéahuset.

Faktum är en tidning som säljs av hemlösa i Göteborg. Tidningen belyser olika samhällsfrågor och tidningsförsäljarna har möjlighet att uttrycka sig i den. Det finns 200 registrerade Faktumförsäljare, varav 60- 70 säljer aktivt per vecka. Endast ett fåtal av dessa är kvinnor. Tidningen har funnits i ca 5 år och har som syfte att ge hemlösa en röst och en chans till sysselsättning och inkomst. På Faktum hjälper även personalen till med vissa saker, t ex juridisk rådgivning och kontakt med myndigheter, speciellt för unga personer. För att en person ska kunna bli försäljare krävs att han eller hon är hemlös och kan uppföra sig väl vid försäljningen. Tidningen finansieras av försäljning, företagsprenumerationer och annonsörer.¹⁶ Försäljandet av gatutidningar utmanar enligt Thörn (2004) den stereotypa bilden av den hemlösa personen. Hon ser dock en risk med att utmana människors fördomar på detta sätt eftersom det kan leda till att de hemlösa endast legitimeras av samhället om de säljer tidningen.

¹⁴ a.a

¹⁵ Nordfeldt 2000

¹⁶ Theresa Edin, Faktum 070327

1.2 Definitioner av hemlöshet

Det finns ett flertal definitioner av hemlöshet och den europeiska hemlöshetsorganisationen FEANTSA (the European Federation of National Organisations working with the Homeless) försöker att ta fram en definition som kan gälla för flera länder i Europa.¹⁷ FEANTSA är icke-statligt och har ca 100 hemlöshetsorganisationer från ett 30-tal länder i Europa som medlemmar. FEANTSA arbetar nära EU med att exempelvis medvetandegöra de europeiska regeringarna om hemlöshetsproblemet, hjälpa till att utveckla arbetet med hemlösa och bedriva kunskapsutbyte stater emellan.¹⁸ Det är viktigt att försöka hitta gemensamma definitioner av fenomenet för att kunna göra olika hemlöshetsundersökningar jämförbara med varandra. Vidare är det viktigt att hitta definitioner som inte bara inbegriper dem som är öppet hemlösa och som sover utomhus eller på olika härbärgen. En snäv definition skulle innebära att t ex en stor del av de kvinnor som är hemlösa då riskerar att försvinna i statistiken, då endast en liten del av kvinnorna lever i denna typ av hemlöshetssituation.¹⁹ Enligt Socialstyrelsen (2006) finns det fyra olika situationer som ingår i definitionen för hemlöshet. Tanken med upplägget av definitionen är att lägga fokus på att det är en situation personen är i, istället för att kategorisera människor. Definitionen har vidgats under åren och de olika situationerna lyder:

- 1. En person är hänvisad till akutboende, härbärke, jourboende eller är uteliggare.*
- 2. En person är intagen eller inskriven på antingen kriminalvårdsanstalt, behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SIS-institution och planeras att skrivas ut inom tre månader efter mätperioden men har inte någon bostad ordnad inför utskrivningen eller utflyttningen.*
- 3. En person är intagen eller inskriven på behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SIS-institution och planeras inte att skrivas ut inom tre månader men har inte någon bostad ordnad vid eventuell framtida utskrivning eller utflyttning.*
- 4. En person bor tillfälligt och utan kontrakt hos kompisar, bekanta, familj, släktingar eller har ett tillfälligt (kortare än tre månader efter mätperioden) inneboende- eller andrahandskontrakt och har på grund av denna situation sökt hjälp eller varit i kontakt med den uppgiftslämnande myndigheten eller organisationen under mätperioden.²⁰*

Kommittén för hemlösa väljer att ha en mer ospecificerad definition av hemlöshet:

¹⁷ Socialstyrelsen 2006

¹⁸ www.feantsa.org

¹⁹ Swärd 1998

²⁰ s. 20

*”En hemlös människa är en person som saknar tillgång till egen bostad och vars livsvillkor är sådana att han eller hon inte heller kan erhålla en reguljär bostad.”*²¹

Kommittén ser begreppet ”bostadslös” som ett vidare begrepp än hemlös. Hemlösa ska enligt den ses som en delmängd av gruppen som är bostadslösa. I definitionen kan man utläsa att den hemlösa saknar en egen bostad, vilket även gäller för en bostadslös person, skillnaden är dock att de personer som är hemlösa enligt definitionen av olika anledningar inte kan få tillträde till den reguljära bostadsmarknaden.²² De personer som ingår i vår undersökning kommer att benämnas som ”hemlösa”, även om de har olika typer av boendesituationer. De har gemensamt att de alla kan inkluderas i de båda definitionerna som nämnts ovan.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hemlösas självbilder, vad som kan ha format självbilderna samt hur de upplever att olika grupper i samhället bemöter och ser på dem. Vi har valt att använda oss av följande frågeställningar för att uppnå syftet:

- Hur ser de hemlösas självbilder ut?
- Vad grundar sig dessa självbilder på?
- Hur upplever de hemlösa att de blir bemötta och uppfattade av olika myndigheter, andra hemlösa och ”medelsvensson”?

1.4 Uppsatsens disposition

Uppsatsens fortsatta upplägg börjar med ett kapitel om tidigare forskning om hemlöshet. Där tar vi upp forskning om hemlösa män, hemlösa kvinnor samt jämförande forskning dem emellan. Vi nämner även forskning om myndigheters bemötande av hemlösa personer. I nästföljande kapitel avhandlar vi vår vetenskapliga metod. Vi inleder metodkapitlet med ett delkapitel benämnt ”Genomförande” för att åskådliggöra själva genomförandeprocessen. Därefter följer metodens olika steg. Efter metoddelen kommer teoriavsnittet, där vi tar upp symbolisk interaktionism och några delteorier samt genusteori. Även begreppen självbild och självkänsla beskrivs här. Därefter följer en presentation av respondenterna, samt presentation och analys av empiri. Uppsatsen avslutas med att vi lyfter fram de huvudsakliga resultat vi kommit fram till i analysen samt en avslutande diskussion.

²¹ SOU 2001:95, s. 29

²² a.a

2 Tidigare forskning

2.1 Forskning om män och hemlöshet

Som vi tidigare har nämnt är hemlöshet som forskningsområde fortfarande ganska nytt. En stor del av den forskning kring hemlöshet som vi tagit del av är baserat på män, vilket vi tänker oss beror på att tre av fyra hemlösa är män.

Vi fann få forskningsrapporter som hade fokus på hemlösa personers självbilder. En av dessa är en rapport som är skriven 1996. Vi anser dock att den är mycket intressant och kan ändå kännas aktuell eftersom innehållet inte är direkt tidsberoende. Rapporten heter *"På en parkbänk i Malmö"* och är skriven av Roger Sundberg, verksam på Sociologiska institutionen vid Lunds universitet. Författaren har gjort en deltagande observation med en grupp hemlösa män under 15 dagar i Malmö, under två perioder under 1993 och 1994. Han har tittat på de hemlösa männens bilder av sig själva och konstruktionen av sin verklighet. Han har använt till exempel symbolisk interaktionism och rollövertagande, d v s förmågan att kunna se sig själv genom andras ögon, som teoretisk grund.

Sundberg finner några intressanta resultat under sina observationer. Han kommer fram till att de hemlösa använder gruppen som en sorts plausibilitetsstruktur som möjliggör en självbild som inte är avvikande. Begreppet plausibilitetsstruktur förklaras som *"[...] den sociala bas vars bekräftelser är nödvändiga för vidmakthållandet av verkligheten."*²³ Med detta menas att männen hela tiden konstruerar sin egen och gruppens verklighet. T ex har de ett gemensamt sätt att förhålla sig till och tala om olika myndigheter och hjälpinstitutioner. Dessa institutioner konstruerar de hemlösa som personer i behov av hjälp och personer som har en brist på kompetens genom klientskapandet som sker där. Institutionernas bilder strider mot männens självbilder inom plausibilitetsstrukturen, vilket leder till ett behov av en motdefinition.

Männen har strategier för att inte överta institutionernas syn på verkligheten, utan behålla sin egen bild genom att uttrycka ett hat mot dem och distansera sig från det själv som dessa institutioner försöker tillskriva dem. Sundberg menar att om de hemlösa männen skulle ställa upp på alla villkoren som organisationerna sätter upp för dem skulle de även acceptera klientskapandet och därmed börja se sig själva som hjälpbehövande, vilket inte stämmer med hur de vill vara. Sundberg menar att männen även tar på sig en offerroll i förhållande till dessa institutioner. Eftersom aktörerna inom institutionerna tillskrivs starkt negativa egenskaper och

²³ s. 9

utsätter männen för något genom sitt handlande blir männen offer. Det finns dock ett motstånd mot denna offerroll som ibland kommer till uttryck. Han beskriver t ex när en man sparkat på en dörr när han inte fått komma in på ett härbärke eller när några män sovit tre stycken i en säng för att bryta mot reglerna och vinna en s k ”symbolisk seger”.

”Svenssons” kan vara ett potentiellt hot för de hemlösa, eftersom de är normen och således ständigt skapar avvikandet för de hemlösa. ”Svenssons” är den dominerande världen och det är ju den som har makten att rasera det själv som de hemlösa männen byggt upp i plausibilitetsstrukturen. De hemlösa i Sundbergs studie ser inte ner på ”Svensson”, utan ser dem mer som vem som helst, kanske som personer de själva kunde ha blivit. Sundberg menar att det finns en icke-relation mellan de hemlösa och ”Svensson”, d v s det existerar inget samtal, ingen diskussion eller någon berättelse mellan de två parterna. Ett centralt tema i rapporten är vikten av att hela tiden konstruera ett själv i den egna gruppen. De hemlösa hittar på så sätt en annan identitet än den avvikande, och ofta är det en kamp om vilken bild som ska vinna. Han ger ett exempel på när en man går fram till ett par med en hund för att klappa den. Paret tar undan sin hund och skyndar därifrån och mannen börjar sjunga högt. Detta exempel visar enligt Sundberg ett försök från den hemlöse mannen att få ett själv som hundälskare, men eftersom han är för olik paret ser de honom endast som en avvikare. Han förlorar slaget om vilken bild som ska vinna och sången är ett sätt att ta fallet genom att anta den dominerande världens verklighet där han ses som en avvikare och agera ut detta beteende.

2.2 Forskning om kvinnor och hemlöshet

Det finns forskare som intresserat sig för kvinnors specifika situation. Vi kommer här att presentera delar av den forskningen. I sin doktorsavhandling ”*Kvinnans plats(er)*” intresserar sig sociologen Catharina Thörn (2004) för hur diskurser kring hemlösa kvinnor ser ut. Hon belyser i sin studie hur kvinnornas problem framställs och hur dessa är tänkta att åtgärdas. För att möjliggöra analysen för Thörn en diskussion av hur hemlöshet definieras i offentliga diskurser. Thörn vill undersöka om kvinnor urskiljs som en särskild grupp hemlösa. Hon vill även ta reda på hur de kvinnor som blir kategoriserade som hemlösa ser på sin situation samt vad de har för bilder av hemlöshet och de myndigheter som förväntas ge dem hjälp.

Thörn har gjort 16 intervjuer med olika kvinnor som vid tiden för intervjuerna bott på kriminalvårdsanstalt, jourboende, träningslägenhet eller familjehem. I de intervjuer som Thörn gjort beskriver kvinnorna sig som normala men att de lever i en situation som är allt annat än normal. De talar om svårigheter med att komma in i samhället. De har upplevelser av

att vara stigmatiserade och utanför eftersom de saknar bostad. Kvinnorna anser att innebörden av att bli identifierad som hemlös är att förlora makten över sig själv och kunna definiera vem de är och hur de vill bli uppfattade. De hemlösas identitet tillskrivs misslyckande och negativa egenskaper. Thörn urskiljer två typer av identitetskonstruktioner hos kvinnorna; distansering och identifiering. Dessa strategier är olika försvar för att bevara självkänslan när någon försöker tillskriva kvinnorna en stigmatiserad identitet. Distansering har funktionen att skilja ut sig från de andra och se sig som annorlunda. Identifiering förutsätter att någon form av stolthet för den tillskrivna identiteten finns. Exempel på hur distansering kan uttryckas är när personen förnekar den identitet som tillskrivs hemlösa, men inte själva situationen hon befinner sig i eller när personen erkänner sig som hemlös men olik alla de andra hemlösa.

Kvinnornas kritik av socialtjänsten handlar om att kategoriseras in i en viss typ av klienter med särskilda behov. De gånger kvinnorna upplever att de fått hjälp är de gånger som de mött någon som tagit dem på allvar. Kvinnorna upplever att de blir framställda som utsatta, hjälplösa och offer men också som personer som måste uppfylla sina skyldigheter för att få sina rättigheter tillgodosedda. Kvinnorna kämpar med sina egna självbilder och omgivningens bilder som påverkas av myndigheternas bemötande. De måste även anpassa sig till samhällets krav för att få hjälp. I den officiella diskursen om hemlösa talar man om ett vi och de. De hemlösa beskrivs som individer som har sig själva att skylla. Gruppen hemlösa framställs som missbrukare, smutsiga, psykiskt sjuka och om de är kvinnor även som prostituerade.

Under redaktion av Weddig Runquist och Hans Swärd (2000) har antologin *"Hemlöshet: en antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller"* skrivits för att ge en bred och allsidig bild av hemlöshet i Sverige. I antologin beskrivs hemlösheten i sin helhet, men tre av avsnitten ägnas åt kvinnors specifika situation. Socionomen Ulla Beijer, verksam vid FoU-enheten i Stockholm, har i antologin beskrivit hur hemlösa kvinnors situation ser ut i Stockholm. Hon har tittat på kvinnornas situation i förhållande till männens. Beijer menar att kvinnornas situation är mer komplicerad än männens. Exempelvis vad avser tillgång på boenden och att kvinnor diskrimineras på många olika sätt i samhället. Kvinnorna utsätts för övergrepp av enskilda män, vilket samhället bidrar till genom att inte satsa på boenden och stöd för hemlösa kvinnor. Kvinnorna riskerar att ständigt få anpassa sig till männen på platser där kvinnorna är i minoritet. Catharina Thörns (2000) bidrag till antologin bygger på intervjuer med sju hemlösa kvinnor och behandlar ämnet utanförskap. De hemlösa kvinnornas berättelser präglas av försök att hitta olika strategier för att hantera att de behandlas som om de är utanför samhället samtidigt som de är kontrollerade av det. Fil. dr i etnologi Anette

Rosengren har skrivit en del i antologin om hemlösa kvinnornas vardag i Stockholm som går att läsa vidare om i hennes bok *"Mellan ilska och hopp"* (2003) där hon vill förmedla en bild av hemlösa kvinnors erfarenheter. Den bygger på dokumentation och lägesrapportering för några av de kvinnor som var hemlösa i Stockholm kring år 2000. De metoder hon använder sig av är intervjuer, lyssnande och deltagande. Rosengren beskriver kvinnornas kamp för överlevnad.

2.3 Jämförande forskning om hemlöshet och kvinnor respektive män

Anna Olbers och Marika Holmberg har i FoU- rapporten *"Ett offentligt liv"* (2006) försökt att belysa vad begreppen hem och hemlös kan betyda för hemlösa kvinnor respektive hemlösa män. De har tittat på om det går att hitta några skillnader i hemlösa mäns och hemlösa kvinnors sätt att relatera till hemlösheten.

Olbers har intervjuat två hemlösa kvinnor och Holmberg har gjort tre intervjuer med hemlösa män. De har använt sig av samma intervjumall med syftet att kunna jämföra tankar kring intervjuerna och för att kunna se om det finns något gemensamt mönster i intervjumaterialet. Syftet med undersökningen har inte varit att göra den representativ för gruppen hemlösa utan istället får de representera sig själva med sina unika bakgrunder och livshistorier.

Olbers (2006) har i teoriavsnittet valt att belysa kvinnors situation utifrån kvinnans roll i historien, hon har även använt sig av genusteori för att diskutera kring kvinnlighet. Kvinnorna i Olbers studie har olika sätt att förhålla sig till sig själva som hemlösa. Den ena av kvinnorna vill inte identifiera sig som hemlös medan den andra talar mycket om sig själv som hemlös och övriga som "de andra". I studien framkommer att avsaknaden av ett hem kan av kvinnorna själva upplevas som stigmatiserande och avvikande. Båda kvinnorna i studien uppger att de saknar förtroende för samhällets hjälpsystem. De upplever att hjälpsystemet har funnits till hands men att det inte varit på deras villkor. Idag kan ingen av kvinnorna tänka sig att söka hjälp av myndigheter. Att var hemlös och kvinna innebär en ständig rädsla för övergrepp. Olbers kommer fram till att den kvinnliga hemlösheten ses som ett hot mot den samhälleliga ordningen. Vad än kvinnorna tar sig för utsätts de för dubbel bestraffning från samhället i form av nedvärdering. Hon menar att om kvinnorna tar hand om sitt utseende ses de som provocerande objekt som riskerar att bli våldtagna. Gör de inte detta ses de istället som motbjudande och inte ens "värda" att våldta.

Holmberg (2006) har använt sig av teorier om stigma för att förstå materialet från intervjuerna. Enligt henne finns en romantiserad bild av hemlösa män som bygger på att de gör som de vill och vägrar anpassa sig till samhällets krav. Holmberg har under sitt arbete som kurator på Tillnyktringsenheten endast mött ett fåtal män som denna beskrivning passat in på. Istället har männen provat olika alternativa boendeformer som av olika anledningar inte fungerat. Männen i studien försöker anpassa sig till livet som hemlös, men strävar efter att komma tillbaka till ett liv med bostad, arbete och familj. Männen beskriver sin situation med frustration. Holmberg lyfter fram att de hemlösa som människor ser på bänkarna i staden ses som en homogen grupp eftersom de till stor del lever sitt liv i det offentliga, eftersom mycket av det privata utspelar sig i det offentliga rummet. På frågorna kring vad ett hem kan betyda svarar samtliga av männen i Holmbergs studie: trygghet och självkänsla.

2.4 Forskning om hemlösa personers möte med myndigheter

Vi har inte funnit särskilt många studier om myndigheters bemötande av hemlösa personer. Vi kommer dock kort nämna resultatet från en undersökning där detta togs upp. Ulla Beijer (2003), som vi tidigare nämnt gjorde en studie, som var en uppföljning av en annan som gjordes fem år tidigare. Studien handlar om ett antal hemlösa män i Stockholm, de flesta med någon form av psykiskt funktionshinder. Hon intervjuade 15 av männen om deras omdömen om hjälparna de kom i kontakt med, såväl myndighetspersoner som personal på olika övernattningsställen. Dessa omdömen var övervägande positiva, trots att respondenterna i övrigt var starkt kritiska till hjälpsystemet som helhet. Om männen gav uttryck för någon kritik var det ofta till en särskild hjälparperson och inget som hela hjälpsystemet fick bära skulden för. De kunde se människan bakom rollen. De positiva upplevelsorna handlade t ex om ett gott stöd, någon som lyssnar och som bryr sig. Relationerna var dock inte okomplicerade enligt männen eftersom deras problem med t ex missbruk kunde kännas som ett svek mot hjälparen vid de tillfällen de inte klarade av att göra som hon eller han ville.

3 Metod

3.1 Genomförande

Vi inledde vår rekrytering av intervjupersoner genom att sätta upp en lapp med våra telefonnummer på Faktums redaktion²⁴, vi tänkte att det var minst integritetskränkande om de själva kunde höra av sig. En man som såg lappen anmälde omedelbart sitt intresse. Vi talade även lite med en i personalen, Theresa Edin. Theresa föreslog att vi skulle gå och fråga försäljarna ute på stan om de ville vara med. Hon trodde det var enklast att få kontakt på detta

24 Se bilaga 1

sätt. Vi gick ner till centrum under några dagar och frågade totalt sex Faktumförsäljare, varav en ville ställa upp på en intervju, men han hörde aldrig av sig mer. Vi fick ett samtal från en person som ville vara med. Vi var inställda på att hälften av respondenterna skulle vara kvinnor, vilket visade sig vara mycket svårt. Vi ringde Lisagården, Alma, Skepparegången och Altbo Hisingen, vilka samtliga är verksamheter som kommer i kontakt med hemlösa kvinnor. De två första ansåg att de inte hade några kvinnor som ville vara med, Skepparegången ringde tillbaka för sent och Altbo fick vi inte kontakt med. Vi ringde även Räddningsmissionens boende för att höra om de kunde tänka sig några som ville vara med, men de kunde inte hjälpa oss. Vi gick då ut och hörde oss för med personal på Frälsningsarmén och Café 35, där vi även satte upp en lapp. På båda ställena sa de att vi gärna fick komma tillbaka och prata lite med de hemlösa vid andra tider när fler personer var där. Vi gjorde sedan ännu ett besök på Faktum och via Theresa fick vi tag på vår tredje respondent. Slutligen träffade vi på en man utanför Baptistkyrkans nattöppna café TrappaNer. Han gav oss tipset att komma dit senare på kvällen när många hemlösa samlas där och äter. Vi bestämde tid med honom på kvällen nästa dag och han skulle vara oss behjälplig om vi behövde detta. Innan vi besökte caféet ringde vi dock till en ansvarig person och frågade om det gick bra att vi kom dit senare på kvällen. Det gick bra, så vi gick dit och pratade lite med besökarna. Vi fick tag på våra tre sista respondenter där. Som ett tack till respondenterna för att de ville medverka fick de ett presentkort på 50 kronor på ett café.

Intervju 1: Kent²⁵ tog kontakt med oss när vi satte upp vår lapp om att vi sökte intervjupersoner till vår uppsats i Faktums lokaler. Han ville delta i undersökningen, vi fick hans nummer och ringde senare i veckan upp honom för att boka tid för intervju. Intervjun skedde sedan på Faktums redaktion efter Kents önskemål. Under tiden för intervjun satt andra personer i rummet och jobbade samt att personer kom och gick. Detta medförde vissa störningar. Vi tror att de andra människornas närvaro kan ha haft inverkan på Kents svar, eftersom intervjun handlar om personliga saker. Det var även den första intervjun som vi gjorde och vi tror att vår oerfarenhet kan ha haft betydelse för vilket material vi fick. T ex hade vi svårt att vänta ut tystnad och vi kände en viss osäkerhet för vår metod eftersom det var första gången den prövades.

Intervju 2: Börje tog kontakt med oss efter att han läst vår lapp på Faktum om att vi sökte deltagare till vår uppsats. Intervjun genomfördes i ett grupprum på Centralbiblioteket. Till

²⁵ Intervjupersonernas namn är fingerade

denna intervju hade vi med en erfarenhet från den förra, vilket ledde till att vi gav Börje stort utrymme att tala om saker utöver intervjuguiden.

Intervju 3: En i personalen på Faktum hjälpte oss med kontakten med Jan. Hon ringde upp honom och frågade om han ville medverka i en intervju och han tackade ja. Intervjun utfördes på Faktum efter Jans önskemål. En faktor som kan ha påverkat intervjuens kvalitet på ett negativt sätt är att det fanns en del störande inslag med personer som kom och gick i rummet. Vissa avbröt även intervjun för att prata med Jan.

Intervju 4: Vi fick kontakt med Agneta när vi besökte TrappaNer. Vi stod och samtalade med en i personalen när Agneta stannade för att prata och på eget initiativ sa hon att hon ville ställa upp på en intervju. Intervjun genomfördes i TrappaNers lokaler och innehöll en del störande inslag eftersom vi inte hade möjlighet att prata ostört. Ett flertal gånger avbröts intervjun av personer som frågade vad vi gjorde och ville prata några ord med Agneta. Agnetas före detta pojkvän befann sig i närheten av Agneta under större delen av intervjun, vilket vi tänker kan ha haft vissa effekter på hennes svar.

Intervju 5: Den person som vi tidigare pratat med utanför TrappaNer hjälpte oss i kontakten med Håkan. Håkan gav oss sitt samtycke till att delta i en intervju. Även denna intervju ägde rum i TrappaNers lokaler och intervjun avbröts ett flertal gånger av personer som ville vara med och prata, samtidigt som det var stökigt i lokalen med mycket skrik och bråk.

Intervju 6: Gunvor sökte upp oss på TrappaNer och frågade vad vi gjorde där och ville medverka i en intervju. Intervjun genomfördes även den på caféet. En man som var intresserad av Gunvor satt med, lyssnade och avbröt vid ett flertal tillfällen. Vi anser att hans närvaro haft betydelse för Gunvors svar på frågorna.

3.2 Val av metod

Kvalitativ forskning ger beskrivande kvalitativa data som ger information om individen genom det han berättar, skrivna ord samt observerbara handlingar.²⁶ I vår undersökning använde vi oss av öppna intervjuer för att få en ingång i intervjupersonernas tankar, attityder, känslor och kunskaper. Vi använde oss även av direkta observationer som vi gjort i samband med tre av intervjuerna på TrappaNer. Direkta observationer består av detaljerade anteckningar och iakttagelser av de personer som vi ämnar observera, om dennes aktiviteter,

²⁶ Larsson 2005

beteenden, handlingar och interaktioner.²⁷ Med hjälp av den kvalitativa metoden kunde vi få ett helhetsperspektiv, eftersom vi mötte våra intervjupersoner i deras naturliga sammanhang. Genom den kvalitativa metoden försöker forskaren få kunskaper om individens egna upplevelser utifrån hennes egen berättelse.²⁸ Vi valde kvalitativ metod bland annat på grund av att den lämpar sig bäst för den typ av undersökning vi ämnar göra. Vårt syfte är att undersöka människors bilder av dem själva, vilket kräver det samtalsutrymme som en intervju kan erbjuda. Om vi hade använt en enkät för att få svar på våra frågor hade vi inte kunnat få ut alla nyanser som kommer ur en persons berättelse. Vi hade inte kunnat observera och få en känsla för personens svar om vi bett honom svara på en enkät. För att kunna tränga på djupet i en persons verklighet krävs ett möte mellan människor och det fungerar endast med kvalitativ metod, anser vi.

3.3 Intervjuguiden och intervjusituationen

Enligt Kvale (1997) är den kvalitativa forskningsintervjun halvstrukturerad och med det menar han att den inte fungerar som ett öppet samtal, men att intervjuaren inte heller utgår från ett starkt standardiserat frågeformulär. Våra intervjuer genomfördes med hjälp av vår intervjuguide,²⁹ samtidigt hade vi en öppenhet för att låta personerna tala om saker utöver dessa frågor. Vi gav intervjupersonerna ett relativt stor utrymme att berätta om saker som de hade lust att uttrycka utan att vi avbröt; dels för att förstå nyanserna i det intervjupersonerna sa, men också för att vi ville få mer innehållsrika svar. När vi gjorde våra intervjuer på TrappaNer utfördes observationer samtidigt, vilket ledde till att vi bedömde att behovet av att ställa alla frågor till intervjupersonerna inte var lika stort. Frågorna är starkt kopplade till vårt syfte och våra frågeställningar. Tanken med dem var att få fram svaren så tydligt som möjligt, eftersom vi anser att ämnet är relativt komplicerat. Vi hade ett intresse av att höra respondenternas egna ord kopplade till ämnet. Genom vårt val av intervjuer som metod ansåg vi oss tvungna att ta risken med att ha dessa frågor, eftersom vi kanske inte skulle kunnat få svar på dem om de inte ställdes explicit. Hade vi kunnat utföra fler observationer tror vi att svaren hade kommit fram ändå.

3.4 Litteratur och materialsökning

Litteraturen till vår uppsats fann vi mestadels genom LIBRIS, som är en gemensam katalog för de svenska forskningsbiblioteken. Där finns en stor mängd litteratur på såväl svenska som engelska. Vi använde även databaserna Artikelsök och Kvinnsam samt sökte på Google. För

²⁷ a.a

²⁸ a.a

²⁹ Se bilaga 2

att söka forskning på engelska använde vi oss av databaserna Social services abstracts och Sociological abstracts. Våra sökord användes separat eller kombinerades på olika sätt, och de var: 'hemlös(het)', 'självbild', 'självkänsla', 'fattig(dom)', 'genus', 'grupp', 'stämpling', 'stigma', 'självuppfattning', 'kvinnor' och 'män'. De engelska sökorden var bland annat: 'homeless(ness)', 'self perception', 'self concept(ion)', 'self esteem', 'self image', 'women' och 'men'. Ett problem vi sett med att söka forskning om självbild på engelska är att vi inte kunnat finna en tillfredsställande översättning av ordet till engelska.

3.5 Urval

För vår uppsats valde vi att ha ett relativt litet antal respondenter. Vi tänkte dock på att ha tillräckligt många för att få en variation i svaren, så färre än sex var inte att eftertrakta ansåg vi. Vi ville ha ett genusperspektiv på vår undersökning så därför kan urvalet sägas vara strategiskt i våra försök att hitta kvinnor. Till exempel prioriterade vi kvinnor framför män på TrappaNer. Vi behövde ha ett tillräckligt stort antal kvinnor för att kunna göra en jämförelse mellan kvinnor och män. Vi ser även urvalet som strategiskt med tanke på att vi ville intervjua både hemlösa som går ut med sin hemlöshet genom att sälja Faktum och hemlösa som är mer anonyma. Vi såg en möjlighet att se skillnader mellan olika typer av hemlösa, eftersom de som säljer Faktum har mer kontakt med människor i allmänhet och har tagit beslutet att gå ut öppet med sin boendesituation. Den grupp vi valt att undersöka är inte en lätt grupp att komma i kontakt med utan att riskera att kränka någon, anser vi. Vi ville ha en viss variation i vårt urval men det kan inte ses som genomgående strategiskt eftersom vi enbart visste att personerna varit hemlösa och kvinnor eller män innan vi frågade dem. Vi kom även i kontakt med respondenter genom andra personer, t ex Theresa Edin och mannen utanför TrappaNer, vilket kan betraktas som en sorts snöbollsurval.

3.6 Materialinsamling

Vi var båda närvarande vid samtliga intervjuer, men hade olika roller. En person hade huvudansvaret för intervjun och den andra satt med och ställde kompletterade frågor. Innan vi påbörjade intervjuerna presenterade vi oss och informerade om de fyra forskningsetiska principerna: informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet.³⁰ Vi berättade syftet med vår uppsats samt vad den skulle användas till. Vi informerade även om anonymitet och konfidentialitet, d v s att deras medverkan i intervjun kommer att vara anonym och inga personuppgifter lämnas ut. Vi berättade om möjligheten att ta tillbaka sin medverkan i

³⁰ Se "Forskningsetiska principer"

uppsatsen och lämnade en lapp med våra nummer så att de skulle kunna få kontakt med oss.³¹ Vi tänkte att det skulle underlätta för intervjupersonerna om de själva fick vara med och bestämma plats för intervjun, dels för att ge respondenterna möjlighet att välja en plats där de kände sig trygga, men också för att de skulle känna att intervjuerna var mer på deras villkor.

3.7 Bearbetning av material

Efter våra intervjuer skrev vi ner de tankar och känslor vi haft under intervjun samt våra första tolkningar av svaren, vilket blev till hjälp för minnet. Intervjuerna spelades in med en mp3-spelare. Kvale (1997) menar att inspelning på band underlättar för intervjuaren att koncentrera sig på ämnet och dynamiken i det som sägs. Om sedan ljudbanden sparas möjliggörs omlyssning utifall intervjuaren t ex vill kontrollera vilket tonfall personen hade när något sades. Våra ljudinspelningar skrevs sedan ner och transkriberades.³² Utskrifterna skedde ordagrant, bland annat för att vi ville kunna citera personerna efteråt. Ett problem vi upptäckte vid utskriften var att de ljudinspelningar som gjordes på TrappaNer innehöll mycket störningar och det var svårt att höra vad som sades, men vi lyssnade igenom dessa intervjuer flera gånger för att vara säkra på att vi skrev ner exakt vad respondenterna sade. Vi skrev även ner pauser och störningar som uppkom under intervjuerna. Kvale (1997) menar att det är viktigt att tänka på att en transkriberad intervju är avkontextualiserad, det är bara orden som finns kvar, inte rummet. Eftersom våra intervjuer skrivits ner på ovan nämnda sätt anser vi att intervjusituationen någorlunda kan återskapas.

3.8 Analys och tolkningar

Vi valde att kombinera deduktiva och induktiva forskningsstrategier för vår uppsats. Vid deduktiv forskning utgår forskaren från en eller flera teorier som sedan blir vägledande vid materialinsamling och tolkning. Teorierna blir vägledande för vilken empiri som är användbar och teorin styr vart fokus ska läggas. Med den induktiva strategin låter forskaren empirin vara vägledande och teorin växer fram ur empirin.³³ Innan vi påbörjade vår materialinsamling bestämde vi oss för vilka teorier vi ville använda i vår analys. Dessa teorier blev för oss vägledande under utformningen av intervjuguiden samt under intervjusituationen. Den induktiva strategin användes genom att vi lät vårt material styra in på det resultat vi kom fram till. Vi lyfte fram betydelsefulla citat utifrån vårt intervjumaterial, i övrigt kategoriserades materialet efter valda teoretiska begrepp. Vår avsikt med att kombinera de två strategierna var att vi anser att de kan komplettera varandra för det vi ville undersöka. Om vi endast hade valt

³¹ Se bilaga 3

³² Se Kvale 1997

³³ Larsson 2005

att arbeta induktivt anser vi att vi hade gått miste om det vidare perspektiv och den större förståelse en teori kan ge av ett fenomen. Om vi istället enbart arbetat deduktivt fanns det en risk att vi såg det som viktigare att förklara vår teori än att faktiskt lyssna till respondenternas ord och försöka finna förståelse utifrån dem. Vi ville utgå ifrån respondenternas egna berättelser och använda teorierna som ett redskap för att förstå och förklara innebörden av dessa, vilket den kombinerade metoden tillåter.

Vi använde oss av en hermeneutisk tolkningsmetod. Denna typ av tolkning utförs genom att delarna i texten jämförs och tolkas med helheten och vice versa, vilket gör att textens mening kan komma att ändras ett flertal gånger. Tanken är att forskaren ska vinna en gemensam förståelse med intervjupersonen genom texten.³⁴ Genom denna tolkningsmetod kunde vi behålla en öppenhet för att finna nya sätt att förstå texternas innebörd. Vi tänker att den som tolkar riskerar att fastna i enstaka citat och dra hastiga slutsatser om dessa citats mening om de inte jämförs med hela berättelsen. Denna mening behöver inte säga så mycket om det som respondenten faktiskt försöker förmedla. Genom att använda den hermeneutiska tolkningsmetoden har vi kunnat vara öppna för alternativa tolkningar genom att hela tiden växla mellan del och helhet. Vi började med att läsa igenom intervjuerna och tolka betydelsen av respondenternas ord. Vi jämförde sedan de olika delarna med helheten och funderade ut kärnan i personens berättelse. Vi valde sedan ut tre teman som skulle presenteras som delavsnitt i vår analys. Vi lät teorin vara vägledande när vi valde våra teman. Våra teman valdes både för att försöka få svar på frågeställningarna och för att vi ansåg att just dessa tre fenomen var väsentliga för respondenternas självbilder. Vårt syfte rör hemlösa personers självbilder och våra teorier problematiserar självbild, därför ansåg vi att begreppet måste få en central position i analysen. Vårt nästa steg i bearbetningen av materialet var att markera de delar av utskriftsmaterialet som berörde våra teman. Vi använde olika färger för de tre teman vi bestämt oss för att använda, men var öppna för hur de olika temana relaterade till varandra. Till exempel var det ibland oklart vilket tema en del av en text skulle tillhöra.

Vi använde sedan till viss del meningskoncentrering som analysmetod. Meningskoncentrering innebär att textens mening tas fram och långa texter koncentreras till kortare uttalanden.³⁵ Vi använde dock inte enbart denna typ av sammanfattning av text utan lät vissa av respondenternas citat fungera som underrubriker och inledning till delkapitlen.

³⁴ Se Kvale 1997

³⁵ Se Kvale 1997

3.9 Etiska perspektiv

Med tanke på vår målgrupps särskilda utsatthet tänkte vi att det var viktigt att ha ett etiskt perspektiv på forskningen. Till exempel när vi gick fram och frågade personer som sålde Faktum kändes det viktigt att respektera personens integritet och försöka få tillgång till att prata ostört. Vid materialinsamlingen var vi noga med att kontrollera att det kändes bra för personen innan, under tiden och efter intervjun. Vi valde att först vända oss till de organisationer som kommer i kontakt med hemlösa. Detta för att få deras godkännande att kontakta hemlösa de kände till, samt för att se hur vi på ett respektfullt sätt kunde närma oss personer som ville medverka i vår studie. På TrappaNer var vi noggranna med att i första hand vända oss till personalen för att fråga vad de ansåg var det lämpligaste sättet att komma i kontakt med gästerna. Vi ansåg att det var viktigt att inte tränga oss på eftersom de hemlösa som kommer till caféet är trötta, hungriga och kanske behöver vara ifred.

Vi fick förfrågningar från personer som var kraftigt berusade om de fick bli intervjuade, men vi ansåg det som mest etiskt riktigt att tacka nej till dessa personer. Ett etiskt problem vi ställdes inför var att två av personerna vi intervjuade, Agneta och Håkan var påverkade av alkohol respektive amfetamin under intervjuerna. Vi anser att det finns ett problem med att få tillgång till att intervju personer med ett pågående missbruk, eftersom de en stor del av tiden är påverkade i någon grad. Det viktiga anser vi är att fundera över om personen kan tänkas lämna ut något den ångrar efteråt eller inte kan ta ansvar för. Detta betraktar vi som ett etiskt dilemma, som vi tvingats ta ställning till. Vi gjorde överväganden kring skada och nytta med att intervju dessa personer och vi kom fram till att vi inte tyckte de var för påverkade för att ta skada av en intervju.

3.10 Studiens kvalitetsaspekter

3.10.1 Validitet

Validitet innebär att man faktiskt mäter det som man avser att mäta i undersökningen. I studier med ett litet urval är det av vikt att försöka få en hög intern validitet, vilket innebär en strävan efter att få en detaljerad och innehållsrik undersökning av ett antal fall som beskrivs detaljerat utifrån olika aspekter och som antas vara typiska.³⁶ Vi anser att vi intervjuade rätt personer eftersom samtliga är hemlösa, men vi kan inte tala om några typiska fall för den variation som finns inom gruppen hemlösa. Vår mening var dock inte att finna typiska fall eftersom vi inte ämnar generalisera våra resultat. Det är vanligt att skilja på en studies inre och yttre validitet. Inre validitet handlar om att själva undersökningen och hur teori och

³⁶ Larsson 2005

empiri hänger ihop i alla delar. Även planering och verifiering av alla delar är viktigt innan forskningsprojektet fortskrider.³⁷ Under vårt arbete har vi kritiskt granskat alla avsnitt för att se om de är giltiga var för sig och om de går att relatera till vårt huvudbegrepp ”självbild”. Vi anser att vår kombination av deduktiva och induktiva forskningsstrategier höjde vår validitet till någon grad, eftersom både teori och empiri fick vara vägledande i analysen. Vi utgick från intervjumaterialet, men hade teorin med oss genom hela materialinsamlingen, vilket förhindrade ensidighet. Svenning³⁸ betonar vikten av att ställa relevanta frågor för undersökningen till rätt grupp av människor. Vi anser att frågorna i vår intervjuguide kan vara svårbesvarade, men trots detta valde vi att använda oss av dem. Vi ansåg att de var nödvändiga att använda för att få relevanta svar och en så detaljerad bild som möjligt av det som vi ämnade undersöka. Vi tänker att de svåra frågorna kan ha bidragit till att respondenternas utelämnat vissa känsliga saker eller valt att kringgå frågorna. En annan faktor som säkerligen kan ha påverkat validiteten är att det befann sig andra personer i rummet under intervjuerna, vilket kan ha gjort att respondenterna varit mer återhållsamma i sina svar på våra frågor.

Yttre validitet tar hänsyn till empiri och teori men betonar helheten och om det finns några möjligheter till generalisering.³⁹ Vår studie har som tidigare nämnts inte för avsikt att generaliseras till någon större grupp människor än de personer som ingick i vår undersökning. Vi kan inte hävda att våra resultat ska nå en generell giltighet, eftersom vi valt att göra ett relativt litet antal intervjuer. Vi anser dock att våra resultat vinner mark genom att de kan ses som intressanta exempel på hemlösa personers verklighet.

3.10.2 Reliabilitet

Reliabiliteten är ett mått på forskningsresultatets tillförlitlighet (mätnoggrannheten). Den kvalitativa metoden söker intersubjektivitet, d v s den ska inte vara subjektivt vinklad, utan kunna göras flera gånger av olika personer och med samma resultat. Vid intervjun bör den som intervjuar undvika att ställa ledande frågor, men ledande frågor kan ibland vara till hjälp, eftersom svaren kan få en högre sanningshalt om frågorna väcker motstånd hos respondenten.⁴⁰ Vi utformade vår intervjuguide med relativt öppna frågor gällande de områden där vi kunde tänkas påverka resultatet genom vår förförståelse. En fråga som ”*Hur ser du på dig själv som hemlös?*” kan verka ledande för en person som är van vid folks fördomar, men svaren på denna fråga anser vi hade ett högre sanningsvärde än tvärtom, likt

³⁷ Svenning 2003

³⁸ a.a

³⁹ a.a

⁴⁰ Kvale 1997

det som Kvale (1997) menar. Vi anser att vår reliabilitet höjts även på grund av att vi båda två närvarade vid alla intervjutillfällen. Detta underlättade att frågorna inte färgades av subjektivitet eftersom den andra personen kunde koncentrera sig på att lyssna noggrant för att kunna ställa följdfrågor så att inget misstolkades. Detta var inte fullt möjligt vid de intervjuer som utfördes på TrappaNer, eftersom ljudnivån i lokalen var hög. Vi anser att dessa tre intervjuer har vissa brister vad gäller både validitet och reliabilitet. Vid intervjun kan intervjuaren även vara kritisk mot svaren för att uppnå en högre tillförlitlighet⁴¹. Detta är något vi försökte med genom att observera ologiska resonemang och motsägelser i respondenternas svar för att kontrollera att vi uppfattat dem korrekt.

Vi diskuterade tillsammans hur texterna skulle tolkas. Även struktureringen av materialet utfördes av oss båda tillsammans, för att undvika subjektiv vinkling. Vi försökte att i så liten mån som möjligt klippa i citat, för att hela betydelsen skulle få komma fram. Vi läste även igenom utskriften och jämförde dem med vår analystext efter att denna var färdigställd för att upptäcka eventuella feltolkningar.

4 Teori- perspektiv och begrepp

De teoretiska perspektiv vi valt för vår uppsats är symbolisk interaktionism med stämplings- och stigmatteori samt genus. Båda teoriinriktningarna tar upp normalitet och avvikelse, vilket är något vi har intresse för när det gäller hemlöshet och självbild. Vi nämnde tidigare i uppsatsen att hemlöshet är en mycket utsatt situation och ett fenomen som är synligt och tydligt avvikande på våra gator. Vårt fokus i uppsatsen är självbilden och hur denna formas och dessa två teoretiska perspektiv tänker vi kan hjälpa oss att förklara denna process. Den symboliska interaktionismen betonar det sociala samspelets betydelse för formandet av självbilden, vilket vi anser är en intressant teoretisk ingång för vårt syfte och våra frågeställningar. Vi vill även undersöka om det finns några skillnader mellan kvinnors och mäns självbilder och ta hjälp av genusteori för att försöka finna förståelse för dessa eventuella skillnader. Vi kommer nedan att kort presentera vad den symboliska interaktionismen står för, sedan kommer några teoretiska grenar av den att presenteras. Därefter reder vi ut begreppen självbild och självkänsla, eftersom de är centrala i vår uppsats. Slutligen kommer Hirdmans teoretiska perspektiv av genus presenteras med utgångspunkt i genussystemet.

⁴¹ a.a

4.1 Symbolisk interaktionism

G.H Mead och C.H Cooley var två förgrundsgestalter inom den symboliska interaktionismen.⁴² Cooleys sätt att se på världen innebär en organisk förståelse av samspelet mellan samhälle och individ. Den ena kan inte existera utan den andra; samhället ses som en relation mellan en mängd personliga idéer och individen definieras av de andra människorna i samhället. Människors föreställningar om varandra är de hårda fakta som finns om samhället.⁴³ Grundläggande för den symboliska interaktionismen är att varje människa i samspel med andra får sin egen identitet och självbild. Mead menade att barnet genom leken lär sig att spela olika roller, vilket lär det att se på sig själv med andras ögon och därigenom skapa sin identitet. Efter hand utvidgas enskilda personers attityder och förväntningar på barnet till hela omgivningens. Dessa samlade attityder blir för barnet en enhet som Mead kallade ”den generaliserande andre”. Individen formas sedan av den generaliserande andre och utveckling är möjlig eftersom betydelsefulla personer i individens omgivning byts ut under livets gång. Alla människor strävar efter en så beständig och positiv självbild som möjligt, därför söker de sig till andra personer som kan bekräfta denna självbild. De ”signifikanta andra” är de som ses som betydelsefulla för en person och dessa människors värdering av individen får betydelse för den självbild han skapar.⁴⁴

4.2 Avvikelse och stämpling

Avvikande beteende kommer ur en social definition av vad som är ”normalt”. Detta innebär att inget fenomen är avvikande av naturen utan blir det när det omgivande samhället uppmärksammar det och definierar det som avvikande.⁴⁵ Avvikelse kan definieras som ett brott mot en regel uppsatt av människor i samförstånd. Avvikelsen tydliggörs när reaktionen på beteendet bli negativ och omgivningen svarar med sanktioner mot personen.⁴⁶ Det som anses vara ”normalt” betraktas som ”gott” och för att förstå något på detta sätt krävs en motpart, d v s något som är tabu och avvikande. Avvikande beteende är kontextbundet, det är föränderligt över tid och vissa förutsättningar måste vara uppfyllda för att något ska ses som avvikande. Individens egen definition av sig själv är avhängig den acceptans han eller hon får av andra människor samt viljan eller kompetensen att lära nya roller.⁴⁷ Becker (2006) anser att orsaken till att människor begår ett första normbrott kan vara avsiktlig eller bero på att de inte känner till reglerna, t ex när olika kulturer möts. Han menar att det som egentligen är intressant är varför personer inte oftare väljer att bryta mot reglerna. Detta förklarar han

⁴² Lundén & Näsman 1973

⁴³ Cooley 1964

⁴⁴ Lundén & Näsman 1973

⁴⁵ Lemert 1951

⁴⁶ Becker 2006

⁴⁷ Lemert 1951

genom att de flesta antagligen någon gång vill, men fruktar att de sociala konsekvenserna blir för allvarliga för dem.

En primär avvikelse sker när en persons beteende bryter mot de sociala normerna, men han eller hon lyckas rationalisera det till en acceptabel social handling. Det som skedde känns främmande och stämmer inte med personens egen syn på sig själv, vilket leder till en möjlighet att bortse från det. Ingen person blir således stämplad som avvikare efter ett snedsteg från normen, utan förloppet kan ses som en process. I denna process inträffar ett flertal primära avvikelser, synliga för andra, vilket leder till påföljande bestraffningar av ökande grad från omgivningen. Efter en tid överskrider personen med det avvikande beteendet en gräns och han börjar lyssna på dem som fördömer honom. Omgivningens straff ökar i styrka och ett stigma knyts till personen. Detta leder till en motreaktion hos personen i form av ett förstärkt avvikande beteende. Personen kan sedan acceptera avvikarrollen och identifiera sig med den. Avvikelsen har integrerats med en del av självet. Genom denna stämpningsprocess har det skapats en distans mellan det normala och det avvikande. En person kan till fullo acceptera sin roll som avvikare och vara tillfreds med att anpassa sig efter det beteende som är tillskrivet honom. Denna typ av beteende kan förklaras med att det innebär en frihet att kunna sluta kämpa emot och erkänna den samhällseliga definitionen. Även den inre konflikten kan stanna upp när personen antar de olika reglerna som gäller för honom. Avvikaren kan nå en ställning och komma närmare socialt deltagande genom organisationer med personer med andra personer som också stämplats.⁴⁸ I en sådan organiserad avvikarkultur sätts egna sociala regler upp och det kan finnas en motivation till att förkasta det konventionella samhällets moralsystem. Ett inträde i en sådan grupp har en förstärkande effekt på självbilden.⁴⁹ Det finns föreställningar om att en person som blivit dömd och stämplad som avvikare lider av detta och ser negativt på sig själv, men det menar dock Lemert (1951) inte alls behöver stämma. Stämplingens effekter kan vara så kraftfulla att en person som en gång fått en avvikaridentitet får svårigheter att skapa sig en ny. Det kan vara svårt att vända en avvikelsecykel, t ex om en person försöker bryta ett missbruk kan han av andra ses som missbrukare lång tid efter att han slutat med beteendet.⁵⁰

4.3 Stigma

Människor har förväntningar på varandra utifrån de ovan beskrivna reglerna och dessa förväntningar förvandlas till krav. På så sätt tillskriver människor andra en karaktär de inte

⁴⁸ Lemert 1951

⁴⁹ Becker 2006

⁵⁰ Becker 2006

nödvändigtvis har. Detta är ett sätt för människor att kategorisera varandra. Om en person som antagits vara bra visar sig ha en mycket dålig egenskap kan han eller hon svärtas ner och egenskapen förvandlas till ett stigma. Dessa stigmat kan vara t ex fysiska defekter eller missgynnande karaktäsegenskaper, t ex missbruk. Stigmat får sin betydelse genom att förväntningarna inte uppfylls och detta kan gå så långt att personen inte ens ses som fullt mänsklig. Personen diskrimineras och tillskrivs även andra icke-önskvärda egenskaper. Omgivningen kräver av den stigmatiserade att han ska fortsätta leva upp till sin roll, men personen kan själv se sig som en vanlig människa. Han tvingas dock bli medveten om att omgivningen hela tiden behandlar honom på ett sätt som visar att han inte kan bli jämställd eller fullt accepterad. Detta leder till att personen har en underliggande skam för den egenskap, det stigma han vet att andra bedömer honom för och som han själv önskade att han inte hade. Människorna runt personen kommer att reagera på det skamfyllda beteende som en stigmatiserad person börjar uppvisa. De vill visa hänsyn, men att visa direkt sympati vore att gå för långt. Kring en person som blivit innehavare av ett stigma blir det mycket undvikande av obehag. Försöker de andra behandla honom som en ”normal” person kanske han ses som en bättre eller sämre person än han är. Det finns en risk att detta agerande inte fungerar vilket kan leda till att personen totalt ignoreras. I vilket fall som helst genomsyras interaktionen av olustkänslor, vilka enligt Goffman (2001) många gånger är svårare för andra än den stigmatiserade eftersom han tvingas vänja sig vid dessa situationer.

4.4 Självbild

Självbilden är den inre bild som människan har av sig själv och ständigt bär med sig.⁵¹ Den kan beskrivas som en individs uppfattning om sig själv i förhållande till samhällets ideal för hur en människa ska vara.⁵² Självbilden kan ses som en kognitiv konstruktion, som formats hos individen i sociala interaktioner samt i medlemskap i grupper. Såväl det förflutna, nuet och framtiden är komponenter i självbilden.⁵³ De första föreställningarna om sig själv får människor redan som barn. De är således starkt knutna till erfarenheter och minnen.⁵⁴ Även framtida bilder av hur människan skulle vilja bli kan motivera beteendet.⁵⁵ Självbilden är inte konstant utan formas aktivt i samspelet med omgivningen. Målet för individen är att få en så positiv självbild som möjligt och han eller hon söker ut domäner där det är möjligt att nå detta mål.⁵⁶ Självbilden påverkar människors handlingar, känslor och hur information uppfattas

⁵¹ Cullberg Weston 2005

⁵² Goldberg 2000

⁵³ Brewer & Hewstone 2004

⁵⁴ Cullberg Weston 2005

⁵⁵ Ross & Buehler 2004

⁵⁶ Oyserman 2004

från andra. En persons självbild kan märkas i samvaro med andra människor.⁵⁷ Den skapas i kontexter och är beroende av de uppfattningar, normer och värderingar som finns i dessa kontexter. Människor blir olika personer i olika grupper på grund av att vissa delar av självet förstärks och andra stängs av beroende på den kontext personen befinner sig i.⁵⁸ Grupper kan fungera som en förlängning av självet. Individen inkluderas i en social enhet, vilket influerar självbilden samt sammanhållningen kan bidra till en känsla av ”vi”, som kan utskiljas mot ett ”de”.⁵⁹

Kritiska händelser i livet formar människan och även hennes syn på sig själv. Om omgivningen inte ger personen den bekräftelse han eller hon söker kan negativa bilder ta över och detta leder till att personen kritiserar sig själv.⁶⁰ En negativ självbild kan även bero på att personen fått förstå av de signifikanta andra att hur han eller hon är stämmer dåligt överens med idealet för hur en person bör vara.⁶¹ Vid positiv respons från omgivningen förstärks de positiva självbilderna. En positiv självbild underlättar det dagliga samspelet med andra människor. När en inre trygghet och självkänsla byggts upp i en person blir han eller hon mindre beroende av omgivningens åsikter.⁶²

4.5 Självkänsla

Självkänsla handlar om människors känslor inför sig själva. Den som inte fått möjlighet att utveckla en god självkänsla upplever stora svårigheter i det dagliga livet och lever med en ständig oro för att inte duga. En person med dålig självkänsla för ständigt en inre dialog där han eller hon kritiserar och nedvärderar sig själv. Kopplat till en låg självkänsla finns oftast olika negativa självbilder, som befäster den negativa självvärderingen. Personer med låg självkänsla söker vanligen ständig bekräftelse hos omgivningen för ett bevis på att de duger och de saknar förmåga att ta till sig positiv respons från omgivningen annat än för stunden. Även i det fall en person överdriver sina egna personliga kvaliteter utan att ha dem förankrade i verkligheten, kan vara ett tecken på en låg självkänsla. En god självkänsla innebär en god självkänedom, positiv självvärdering och mod att stå upp för sig själv. Med en god självkänsla kommer också självrespekt, som innebär att personen vågar sätta gränser och inte låter andra trampa på honom/ henne.⁶³ En god självkänsla är en förutsättning för goda nära relationer.⁶⁴ Omgivningen har dock betydelse för självkänslan, det kan t ex vara svårt för

⁵⁷ Cullberg Weston 2005

⁵⁸ Oyserman 2004

⁵⁹ Brewer & Hewstone 2004

⁶⁰ Cullberg Weston 2005

⁶¹ Goldberg 2000

⁶² Cullberg Weston 2005

⁶³ a.a

⁶⁴ Brewer & Hewstone 2004

människor att behålla självrespekten om de upplever att de inte bemöts med respekt av andra.⁶⁵ Den grupp en person tillhör är primärt avgörande för självkänslan. Den sociala bedömningen av gruppen personen identifierar sig med får betydelse för den enskilde medlemmen och kan påverka hans självkänsla negativt.⁶⁶

4.6 Genusteori

Begreppet genus står för dels könsroll, dels socialt kön. Det används för att kunna skilja kultur från biologi. Hirdman (2004) menar att genus skapar förståelse för de kunskaper vi har kring kvinnligt och manligt och för hur kvinnligt och manligt görs. Thomsson (2004) belyser i ”Att göra kön” att kön är en social konstruktion; kön är något man gör och inte något man är. Hon menar vidare att vi alla är med och gör kön. Skillnader mellan kvinnor och män uppstår i starka och tvingande sociala konstruktioner. Kön är något vi skapar och ingår i under hela våra liv, i alla de relationer och möten vi har.

Hirdman var den som introducerade begreppet genussystem i Sverige i slutet av 1980-talet. Begreppet genussystem används för att beskriva könens olika förhållanden och inte som en heltäckande teori. Hirdman vänder sig mot att ett generellt förtryck måste ha en generell förklaring. Begreppen könsmaktssystem och genussystem används inom forskning om vad det innebär att vara man respektive kvinna. Genussystemet står för att samhället är ett patriarkalt system, som rangordnar personer efter kön, klass och etnicitet. Män värderas högre och tilldelas fler resurser än kvinnor. Både kvinnor och män strävar efter att passa in i den bilden. Särskiljande strukturer fyller en funktion genom att de gör tillvaron i vårt samhälle mer begriplig. De personer som inte känner till och deltar i de normer som finns riskerar att ses som avvikare, vilket kan leda till ett utanförskap och att personen uppfattas som onormal.⁶⁷

Ett exempel på hur detta system kan se ut illustreras av Boëthius (1990). Hon menar att patriarkatet härskar i alla samhällssystem. I toppen av systemet härskar patriarkerna, det är män och ett fåtal kvinnor som är de egentliga makthavarna. Patriarkatet syftar till att makten begränsas till ett fåtal, oavsett politiskt system. Patriarkatet består av patriarkerna plus alla män. Männerna under patriarkerna kämpar för att nå en högre status i systemet. För att männen ska känna sig privilegierade kräver de en underprivilegierad grupp att mäta sig med, d v s kvinnorna.

⁶⁵ Cullberg Weston 2005

⁶⁶ Crocker & Quinn

⁶⁷ Thomsson 2004

Hirdman (2004) talar om genussystemet som en ordningsstruktur av kön, ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar som bildar mönster och ordnar kön. Hon ser denna ordningsstruktur som en förutsättning för andra politiska och sociala ordningar. Genussystemet kan beskrivas med hjälp av två principer, enligt Hirdman. Det ena är dikotomin, d v s isärhållandets tabu: manligt och kvinnligt bör inte blandas och det andra är hierarkin, vilket innebär att mannen ses som norm. Mannen utgör normen för det normala och allmängiltiga.⁶⁸ Genom att tillskriva män och kvinnor skilda egenskaper och olika aktivitetsfärer blir isärhållandets syfte att hålla isär de båda grupperna extra tydligt. Isärhållandet används som en maktstrategi för att skilja på det som kan betraktas som ”normalt” och ”onormalt” i samhället.⁶⁹

Gemzöe⁷⁰ ger en beskrivning av hur hierarkin mellan könen förekommer i vårt samhälle, där den återfinns i politik, ekonomi och familjesfären. Enligt modern feminism kan denna uppdelning mellan könen förklaras genom våra föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt. Kvinnor antas bland annat vara omvårdande, relationsinriktade och mjuka, medan män antas vara självständiga, målmedvetna och kapabla att fatta förnuftiga beslut. Dessa uppdelningar av egenskaper står i sin tur att koppla till skilda aktivitetsfärer mellan kvinnor och män. Kvinnorna tilldelas egenskaper som bäst passar in i det privata, i hemmet medan mannen tilldelas egenskaper som bäst lämpar sig i det offentliga och i arbetslivet. En kultur som ständigt upprepar dessa motsättningar av egenskaper hos könen accepterar att vissa roller och arbeten är lämpliga för kvinnor respektive män. Feminismen anser att genus är en relationell kategori, vilket betyder att det som ses som kvinnligt måste förstås i relation till det som ses som manligt. Skillnader skapas genom att de egenskaper som tillskrivs kvinnor står i ett motsatsförhållande för dem som tillskrivs männen. De manliga egenskaperna värderas ofta högre än de kvinnliga egenskaperna, vilket också kan uttryckas i att mannen ses som norm och kvinnan som avvikande.

Hirdman (2004) menar på att varje samhälle och varje tid har någon form av ”genuskontrakt” mellan könen och detta är ett begrepp som kan användas för den ena parten att definiera den andra. Dessa kontrakt finns osynliga mellan den enskilda mannen och kvinnan, mellan män och kvinnor på det sociala planet samt mellan gruppen män och gruppen kvinnor. Genuskontrakten innehåller föreställningar på olika nivåer om hur män/mannen, kvinnor/kvinnan ska vara mot varandra, vilket kan innefatta hur de ska prata, vilka ord de får

⁶⁸ a.a

⁶⁹ Gemzöe 2002

⁷⁰ a.a

använda, vilka redskap som tillhör dem etc. Dessa genuskontrakt ärvs vidare från den ena generationen till den andra, via modern till dottern och via fadern till sonen. Genom att tala om genuskontrakt kan vi se och beskriva kvinnor och mäns olika möjligheter men vi blir även tvungna att sätta relationen mellan kvinnligt och manligt för att få en förståelse som reglerar förhållandena mellan könen.

Maktstrategierna för män och kvinnor menar Hirdman (2004) ser väldigt olika ut. Dessa bör förstås utifrån ett genuskontaktstänkande. Hon menar att alla människor har två mål i livet: frihet och symbios. Genuslogikerna menar att längtan efter frihet har strukturerats för mannen och symbiosen för kvinnan. Männen har uppmuntrats till frihet medan kvinnan strävat efter symbios. Hirdman menar dock att längtan efter frihet alltid har funnits hos kvinnor medan männen längtat efter symbios. Könen har inneburit varandras möjligheter och begränsningar, men det har aldrig handlat om samma möjligheter och begränsningar. Kvinnan har varit mannens möjlighet till symbios men samtidigt har hans dominans över henne inneburit hans begränsning. För kvinnor har sökandet efter frihet gjort att hon använt sig av sin kropp för att hitta strategier för makt och frihet, vilket hon tvingats göra på mannens villkor och genom hans svagheter.

Hydén (2003) poängterar vikten med att ha ett könsperspektiv på sociala problem. Kön är ständigt närvarande och ständigt i behov av att problematiseras. Användande av ett könsperspektiv möjliggör en ökad förståelse för att sociala problem utgör en social process, som är ett samhälleligt fenomen och tolkas utifrån särskilda kulturella regler. Ett exempel hon lyfter fram är kvinnor med missbruk kan ses som dubbelt förtryckta, eftersom de lever i ett patriarkalt system. Missbrukande kvinnor förtrycks i egenskap av att de är kvinnor, men också på grund av att de missbrukar, eftersom missbruk ses som mer tillåtet för män än kvinnor.

5 Presentation och analys av empiri

5.1 Presentation av intervjupersoner

Kent

Kent är 49 år. Han har varit hemlös i åtminstone 10 år. Han blev då vräkt från sin lägenhet efter att ha låtit bli att betala ett flertal hyror. Under åren har han haft många olika typer av övernattning. Han har bland annat bott hemma hos kompisar, släktingar eller flickvänner, bott i barackboenden, på ungarshotell och andra boenden som socialtjänsten ordnat. Han har även suttit i fängelse i flera år, eftersom hans liv tidigare innehöll mycket kriminalitet och

droger. För tillfället hyr han ett rum i andrahand, men är eventuellt på väg att få ett förstahandskontrakt via ett bostadsföretag som erbjuder bostadslösa människor en andra chans. Han försörjer sig genom att sälja Faktum, men får också ut förtidspension. Kent har inget missbruk idag.

Börje

Börje är 55 år. Han har varit hemlös sedan 1991 och har varit det i perioder sedan en svår separation. Under åren han varit hemlös har han haft flera kortvariga boenden, bostäder hos olika flickvänner, i kommunala boenden samt sovit utomhus på somrarna. För tillfället har han ett andrahandskontrakt som löper på tre månader. Börje säljer tidningen Faktum. Tidigare använde han i perioder alkohol och droger, men i nuläget dricker han endast någon gång ibland.

Jan

Jan är 64 år. Han blev hemlös i början av 2000 efter en skilsmässa. Han säger att han blev tvungen att flytta och mådde mycket dåligt psykiskt. I början av dessa år bodde han i skogen, sedan har han bott på en båt och i husvagn samt sovit i olika trappuppgångar och dylikt. Han bor just nu i en egen husvagn. Hans försörjning består av att sälja Faktum och dessutom får han delpension. Jan har aldrig haft något missbruk.

Agneta

Agneta är 51 år och bor på ett skyddat boende sedan en vecka tillbaka vid tidpunkten för intervjun. Innan dess sov hon bland annat en period på olika toaletter samt satt i fängelse i några år. Hon har varit hemlös efter sin fängelsevistelse 2002. Hon har idag ett alkoholmissbruk.

Håkan

Håkan är 57 år. Han bor på ett skyddat boende, men han får inte vistas där när han missbrukar droger. Han blev hemlös någon gång i början på 1990-talet. Under åren som gått har han bland annat bott på många olika boenden som socialtjänsten anordnat samt hos sin mamma. Håkan provade droger första gången 1967 och har missbrukat från och till sedan dess.

Gunvor

Gunvor är 61 år och har varit hemlös sedan 2002. Hon bor vid tidpunkten för intervjun på ett skyddat boende. Hon har sitt ursprung i ett annat nordiskt land, men blev tvungen att flytta

därifrån efter en svår händelse. Under sin tid i Sverige har Gunvor bott bland annat i en stuga på en ö och på Alma, ett boende för kvinnor. Gunvor har inget missbruk men har varit i kontakt med psykiatrin. Hon försörjer sig genom försörjningsstöd och genom att sjunga på gatan.

5.2 Relationer av betydelse

5.2.1 Familj

”Jag har en pojke. När han var två år, jag satt inne i två och då sökte killen, pojkens pappa vårdnaden. Sökte han ensam vårdnad om vår pojke och det var han som fick vårdnaden. Och jag kommer dit till rätten i ... med två plitar jämte mig och vem fick vårdanden, han eller jag? Det var ju han som fick den och då liksom sket jag i allt... när jag kom ut fick jag inte ens träffa honom. Det gick ju inte att hindra.” (Agneta)

Föreställningarna om vad som anses vara kvinnligt och manligt tilldelar kvinnor och män skilda egenskaper,⁷¹ vilket vi tänker oss kan ha en betydelse för hur vi ser på moder- och faderskap. Kvinnor ses som omhändertagande och relationsinriktade medan männen förknippas med självständighet och målmedvetenhet. En kvinna som brister i moderskapet döms hårdare än mannen.⁷² Agneta beskriver sorgen över att ha förlorat vårdnaden av sina två barn, de händelserna har haft en stor betydelse i hennes liv. Jan fick familj när han var 40 år och var gift i tjugo år. Han genomgick en starkt psykiskt påfrestade skilsmässa och har idag nästan ingen kontakt med sina barn. Han berättar att barnen ser honom som en förlorare. Håkan undviker att träffa sina barn alltför ofta eftersom han har ett aktivt missbruk. Hans yngsta son vet inte om att han har ett missbruk och Håkan vill inte att han ska få reda på det än. Börje har försökt hålla kontakten med sina fyra barn, men konflikter och missbruk har gjort att han haft svårt att underhålla relationerna. Vi kan urskilja skillnader i Agnetas och männens berättelser rörande barnen. När hon berättar om förlusten av sina barn gör hon det med en stark känsla av sorg. När männen talar om barnen får vi en känsla av att de inte är nöjda med situationen, men finner sig i den. Det här skulle kunna bero på att kvinnor uppfostrats till att bli relationsinriktade och omsorgsgivande. Detta tänker vi skulle kunna leda till att Agneta känner en stark känsla av skam och skuld eftersom hon inte kunnat ta hand om sina barn. Vi anser att en kvinna som inte lever upp till samhällets förväntningar om den goda modern döms hårdare än mannen som brister i sitt föräldraskap. För männen är det inte lika tillåtet utifrån förväntningar på könen att uttrycka sorg över att inte räcka till som

⁷¹ Gemzöe 2002

⁷² a.a

förälder, vilket kan bidra till att männen inte ger barnen ett lika stort utrymme i sina berättelser.

Vi tänker oss att hemlösheten kan ses som ett stigma. Det kan påverka respondenterna i deras kontakt med sina familjer som lever under mer ordnade förhållanden. De hemlösa personerna kan inte som Goffman (2001) menar nå full acceptans och jämställdhet med dem på grund av stigmat. I mötet med barnen tänker vi att det kan finnas en känsla av skam och otillräcklighet och om det som Goffman menar beror på stigmat ter det sig inte så märkligt att vissa av respondenterna väljer att inte ha för nära kontakt med dem. Håkan ifrågasätter om han är en bra förebild för sina barn på grund av sina otillräckliga kläder och sin livsstil. Det stigma som hemlösheten kan innebära kan tänkas vara svårt för respondenterna att hantera i mötet med de allra viktigaste, det vill säga barnen. De är rädda för att barnen ska bedöma dem, så att känslan av misslyckande förstärks. Dessa känslor tas även upp av Thörn (2004), när hon anser att hemlösheten innebär en förlust av makten över att få definiera sig själv och hur man vill bli uppfattad av andra. De hemlösa ses som misslyckade⁷³ och vi tänker att detta kan spegla sig i personens självbild. Detta är något vi antar även kan ta sig uttryck i andra av respondenternas relationer.

Respondenternas berättelser präglas av sorg och besvikelser, på grund av de brister de har i sina relationer till familjerna. Kent är den enda person som valt att inte tala så mycket om sin familj. Vi har fått den uppfattningen att kvinnornas berättelser är mer relationsinriktade än männens. Kvinnornas relationer har fått betydande och avgörande konsekvenser för deras fortsatta liv. Agneta berättar att när hon förlorade vårdnaden av sitt andra barn struntade hon i allt och började dricka på allvar. Gunvor blev utfryst av sin familj och kyrkan när hon kom ut med sin sexualitet, vilket ledde till hennes hemlöshet i Sverige. Vi anser att detta kan kopplas till Hirdmans genuskontraktstänkande. Kvinnan strävar efter symbios med andra,⁷⁴ och detta ges exempel på i Agnetas och Gunvors berättelser. När deras nära relationer upphört har de upplevt stora livskriser och har haft svårt att hitta nya roller. Vi tänker oss att detta skulle kunna ha sin förklaring i att kvinnornas tilldelade egenskaper bäst passar in i hemmet medan mannens uttrycks bäst i den offentliga sfären.⁷⁵ Därför blir det mycket svårare för kvinnorna att hitta en given roll utanför hemmet om de bryter genuskontraktet. Svårigheterna i familjerna och de olika händelserna får som vi beskrivit ovan en mer betydande roll för kvinnorna än för männen.

⁷³ a.a

⁷⁴ Hirdman 2004

⁷⁵ Se Gemzöe 2002

”Min pappa var alkoholist, han blev jättearg och kastade knivar på oss. [...] Jag var lite rädd för att han skulle strypa mamma.” (Gunvor)

Enligt Cullberg Weston (2005) kan de tidiga händelserna i livet få en betydelse för formandet av den egna självbilden. Vi tänker oss att det är viktigt att fundera över vilken betydelse respondenternas historia har haft för hur deras självbilder skapats, så att inte enbart hemlöshetssituationen får utrymme i denna process. Självbilden börjar formas hos individen redan i unga år⁷⁶ och påverkas av de sociala interaktioner som han eller hon deltar i.⁷⁷ Såväl det förflutna, nuet och framtiden är komponenter i självbilden.⁷⁸ Gunvor berättar om hur hon som liten fick skydda mamman från den alkoholiserade pappans våld. Händelser som de ovan beskrivna har fått Gunvor att känna ett obehag för personer som dricker mycket. Gunvor hade en nära relation till modern, vilket förändrades när Gunvor berättade om sitt förhållande med en annan kvinna. Börje beskriver sin far som en person som ingen kunde bestämma över. Han arbetade mycket och glömde bort julklappar och presenter vid födelsedagarna. När Börje beskriver sin far finns både stolthet och besvikelse i berättelserna. Agneta berättar med besvikelse att det var modern som gjorde att hon förlorade vårdnaden av sin dotter när hon var tjugo år. Håkans barndom har präglats av ett ständigt omkringflyttande, eftersom styvfadern var kringresande bokhandlare. Håkan placerades även på internatskola i Frankrike medan familjen bodde kvar i Göteborg. Han låter sorgsen när han berättar om svårigheterna med att etablera varaktiga vänskapsrelationer med jämnåriga. Håkan har i dagsläget en god relation till modern och han hjälper henne ibland. De beskrivningar respondenterna ger av svåra händelser under uppväxten tänker vi har haft en betydelse för dem i livet, eftersom de väljer att tala om dessa saker.

5.2.2 Signifikanta andra

”Han har satt fast mig så jag får tre- fyra år, så jag är vansinnig på den mannen. En kille som man är ihop med ska man kunna lita på och veta att det man säger stanna mellan oss. Om man inte kan lita på en karl så är det ingen idé ju. Man måste kunna lita på människan annars är det ingen kärlek.” (Agneta)

Respondenterna beskriver även relationer till andra betydelsefulla personer. I citatet ovan ger Agneta uttryck för sin ilska och besvikelse över den man som hon varit tillsammans med

⁷⁶ a.a

⁷⁷ Brewer & Hewstone 2004

⁷⁸ a.a

under en tid. Han svek henne genom att ange henne för polisen och eftersom hon inte längre kan lita på honom har hon valt att avsluta förhållandet. Konfliktfyllda parförhållanden är för övrigt något som är genomgående i nästan alla respondenters berättelser. Kent beskriver hur han bott hos kvinnor och att det funnits en del osämja, dock nämner han även positiva relationer där t ex kvinnor kunnat få honom att sluta med droger. Börje har fyra barn med tre olika kvinnor. Den kvinna som har störst roll i hans berättelse är den kvinna han separerade med i samband med att han blev hemlös. Han uttrycker en stark frustration och ilska när han talar om henne. Frustrationen är ett genomgående tema i hans berättelser om sina relationer till kvinnor. Han beskriver hur kvinnorna och deras familjer förtalat honom. Gunvor tillskriver en kvinna, som hon hade en kärleksrelation med, en stor betydelse. Kvinnan dog senare och Gunvor uttrycker sorg när hon talar om detta. Det har även funnits andra viktiga relationer i Gunvors liv, t ex till kyrkan i hennes hemland. Kyrkan spelade en mycket stor roll i hennes liv, eftersom hon var starkt involverad i dess verksamhet. När kyrkostyrelsen fick reda på hennes sexuella läggning blev hon inlagd på mentalsjukhus och senare utfrysad från församlingen. Denna händelse har gjort ett starkt avtryck i Gunvors liv, hon talar mycket om det under intervjun. Tron är central för henne och hon är numera aktiv i Svenska kyrkan. Jan genomgick som tidigare nämnt en svår skilsmässa efter att ha levt ett vanligt familjeliv. Han ger uttryck för att ha upplevt en svår förlust i samband med detta.

Fyra av respondenterna har haft eller har ett missbruk. Detta är något som visat sig påverka deras nära relationer. Håkan har som vi redan beskrivit en sporadisk kontakt med sina barn, han anger missbruket som orsak till detta. Börje beskriver perioder med alkoholmissbruk och även relationer med kvinnor som även de drack mycket. I hans historier går att utläsa att alkoholen haft en negativ inverkan på relationerna. Agneta har använt droger och alkohol sen hon var 14 år. Missbruket har gett ett flertal konsekvenser för hennes relationer, bland annat gällande barnen, som nämnts ovan. Även Kents liv har varit kantat av missbruk och kriminalitet, men han berättar inget om hur detta påverkat hans relationer.

5.2.3 Andra hemlösa

"[...] man stöttar ju varandra om det behövs ju. Nu när jag har det gott ställt så lånar jag ut pengar till andra. Det kostar mig mycket pengar, de betalar inte igen men det skiter jag ju i. En del får jag ju igen det av och en del hjälpte mig när jag hade det väldigt taskigt ställt. Det är sånt man inte glömmar." (Jan)

Jan driver ett projekt för att hjälpa andra hemlösa att få tak över huvudet. Han uttrycker att det känns bra att få hjälpa andra människor. Jan menar att han vet hur det är att må dåligt och han känner ett behov av att återgälda andra hemlösa för den hjälp han fick när han själv blev hemlös. Han träffade vid den tidpunkten några hemlösa personer som lärde honom var han kunde få gratis mat och andra strategier för överlevnad. Det händer att personer blir avundsjuka på det han gör, men Jan uppfattar inte det som något problem. Kent beskriver hur han hjälpt nya Faktumförsäljare att komma tillrätta. För honom finns det vissa regler som är viktiga att följa. Han anser att det finns många personer som inte platsar i den gemenskap han ansluter sig till, eftersom de inte kan leva upp till de krav som finns. Han har tillbringat perioder av sitt liv i fängelse och det är därifrån han fått med sig reglerna. Hans syn på vänskapen mellan hemlösa verkar vara en form av relationer som fyller en särskild funktion, t ex att man hjälper varandra. Han har hjälpt många under sina år som hemlös och detta har resulterat i att han bara behöver be om hjälp för att få det. Även Börje beskriver sina relationer till andra hemlösa som att de ska ge något tillbaka, annars kan han vara utan dem. Han har ett egenintresse i dessa relationer, men det är också något han märkt av hos andra. Håkan säger att han känt de flesta på TrappaNer i många år. Det verkar som att han har vänner i kretsen och att det finns acceptans mellan personerna.

Gunvor berättar att hon är mycket ensam. Hon känner ingen där hon för tillfället bor och hon har svårt att umgås med människor som missbrukar. Hon vänder sig hellre till personalen på boendet och även på TrappaNer. Hon umgås dock med en man som hon är lite rädd för. Samtidigt säger hon att han kan erbjuda henne ett skydd och att inget oönskat händer när han är i närheten. I ett flertal av intervjuerna framkommer att hemlösa kvinnor lever i en särskild utsatthet. Agneta berättar att en del hemlösa kvinnor har svårt att stå upp för sig själva, vilket kan leda till att de blir sexuellt utnyttjade av män. Hon beskriver att rädslan för männen är utbredd hos kvinnorna, men att hon själv kan ta för sig och inte behöver vara rädd. Hon säger att hon måste vara hård och säga ifrån klart och tydligt, annars skulle männen bestämma även över henne. Hon lider dock av denna påtvingade hårdhet och säger att hon ”gråter inombords”. Samtliga av de manliga respondenterna ger uttryck för att de hemlösa kvinnorna har det värre än männen. De säger att dessa ofta blir utnyttjade sexuellt, särskilt om de har ett missbruk. Under såväl intervjun med Gunvor som den med Agneta satt en man med och distraherade oss. I Gunvors fall var det mannen som vi ovan nämnde. Han ville kontrollera vad vi frågade henne om och betedde sig hotfullt. Han ville även att vi skulle prata med honom istället för henne. Vid tillfället för intervjun med Agneta satt hennes före detta pojkvän bredvid Agneta och försökte få kontakt med henne. Han sa ömsom att han älskade henne,

ömsom att hon var en dålig människa. Det verkade som om han hade ett stort behov av att kontrollera vad som hände och vad som sades om honom. Vi fick en känsla av att de båda männens beteenden var uttryck för svartsjuka.

Vi tänker att dessa exempel är tydliga uttryck för mäns överordning och kvinnors underordning i samhället. Enligt Hydén (2003) degraderas kvinnor dubbelt på grund av sitt kön och sitt missbruk. Vi tänker att de förtrycks för missbruket på grund av normer i samhället. Kvinnor döms hårdare än männen, eftersom deras brott mot normen ses som allvarligare. Enligt Gemzöe (2002) förväntas kvinnan vara omsorgsgivande och relationsinriktad. Vi tänker dock att missbruket strider emot dessa av omgivningen förväntade egenskaper. Vi anser att Hydéns (2003) tankar även går att applicera på hemlöshet, eftersom också denna situation innebär ett starkt normbrott för kvinnor. Kvinnorna är i minoritet i både missbrukar- och hemlöshetskretsar, vilket innebär att de tvingas spela efter männens regler. Kretsarna är dominerade av männen till antalet och genusordningen som gäller för samhället i stort förstärks bland de hemlösa. Kvinnorna lever ej upp till samhällets förväntade krav, vilket vi tänker leder till en känsla av skuld och skam, på grund av att de brutit mot en gällande norm. Männen är liksom kvinnorna formade av genusordningen. Männen kan använda sig av makt och kontroll för att upprätthålla positionerna mellan kvinnor och män. Utifrån våra observationer tänker vi oss att det verkar som om båda de nämnda männen använder sig av just dessa redskap för att behålla maktpositionerna. Agnetas före detta pojkvän växlar mellan att var kärleksfull och elak. Vi tänker oss att detta är ett sätt för honom att behålla makten över Agneta och hennes känsloliv. Vi kunde se på Agneta att hon kände sig förödmjukad när han öppet inför andra människor tilltalade henne med kränkande ord. Detta kan vara ett sätt för båda två att inordna sig i samhällets förväntade egenskaper. Agneta bemöter honom genom att var hård, annars skulle han bestämma över henne. Vi ser detta som ett sätt för Agneta att bibehålla sin värdighet. Gunvor är rädd för den man som hon umgås med, samtidigt som hon använder honom som en beskyddare. En annan iakttagelse som vi gjorde på en TrappaNer, handlade om männens förhållningssätt gentemot kvinnorna när de blev högljudda. Männens omedelbara reaktion var att kalla kvinnorna könsord. Vi anser att detta är tydliga exempel på mäns överordning och kvinnors underordning. De här exemplen säger något om verkligheten men vi tänker dock att vi skulle behöva ytterligare observationer för att få en helhetsbild av genuspositionerna inom hemlöshetsfären.

Respondenterna har överlag glesa sociala nätverk. De sociala kontakterna som de har består till stor del av andra hemlösa. De beskriver relationer som handlar om att ge och ta och hjälpa

varandra. De är hänvisade till varandra, eftersom de arenor de vistas på och där de kan ha ett socialt umgänge endast omfattar andra hemlösa. Det verkar svårt för de hemlösa att finna en naturlig plats i relationer med människor som inte lever i hemlöshet. De finner sitt sociala umgänge på platser anvisade för hemlösa, t ex nattcaféer och boenden. Såväl Håkan som Kent uttrycker ett missnöje med att socialtjänsten placerar personer med omfattande sociala problem tillsammans. De syftar då på de barackboenden där psykiskt sjuka, missbrukare, kriminella och hemlösa får bo nära varandra, vilket leder till att de sociala problemen överförs mellan personer. Vi observerade på TrappaNer att det var en stor spridning på vilka människor som var där. Gruppen var inte homogen, och personerna kanske inte har något annat gemensamt än just hemlösheten. På caféet rådde stor oreda med ett flertal påverkade människor och ljudnivån var hög. Vi tänker att det kan vara svårt för dem som inte missbrukar att finna någon sorts normalitet i miljöer som denna och kunna skapa vänskapsrelationer till andra. De hemlösa blir beroende av varandra för någon form av social kontakt som inte utgörs av hjälpare. Vi tänker att det dock är bättre att ha dem som finns än inga alls.

”Jag har känt de flesta i så många herrans år. Men det finns väl en del få där också. Som stjäla när du ligger och sover. Dessvärre är det ju väldigt vanligt att det gör det. [...] Medvetna grejer alltså. För att skada. Stjäl av sin kamrat va, som är i samma situation som dig själv. Det är så jävla fegt.” (Håkan)

Håkan tar här upp något som är genomgående i samtliga av intervjuerna. Respondenterna upplever att många av de andra hemlösa inte går att lita på. Börje uttrycker besvikelse över detta och det har fått honom att se till sig själv i första hand och låta andra sköta sitt. Agneta beskriver särskilt missbrukare som personer man inte kan lita på. Hon visar uppgivenhet när hon pratar om hur svårt det är med tilliten till andra hemlösa och beskriver som ovan nämnt att hon inte längre vill ha någon relation till sin pojkvän eftersom han svikit henne. Vi tänker att det skulle kunna vara detta som format respondenterna till starka individualister. Agneta talar om att hon som kvinna måste ha en hård yta och klara sig själv för att överleva. Även Håkan säger att han håller för sig själv och inte går in på andras domäner. Börje och Kent talar en del om Faktumförsäljningen. De verkar se den som ett sätt att tjäna sina egna pengar och inte behöva vara beroende av andra hemlösa. Vår tolkning utifrån respondenternas berättelser är att de kunnat finna någon form av gemenskap bland andra hemlösa, men denna beror mestadels på att de har samma erfarenheter och inget annat. Till exempel nämner ingen av respondenterna någon annan hemlös person som en riktigt nära vän.

Respondenterna söker sig till den egna gruppen. Det kan bero på att de har vänner där, men det kan även vara så att de inte har några andra valmöjligheter. Enligt Cullberg Weston (2005) söker människor sig till personer som kan bekräfta dem på ett positivt sätt. Målet är att få en så positiv självbild som möjligt och människor söker sig då till domäner där detta är möjligt.⁷⁹ Respondenterna är hemlösa, vilket inte är någon attraktiv situation och vid människors kategorisering placerar de in hemlösa i en mindre gynnsam kategori. Hemlöshet är ingen ”normal” situation. De hemlösa har det som Goffman (2001) kallar ett stigma. Det är inte möjligt för dem att uppsöka platser anvisade för människor i allmänhet, eftersom detta kan riskera att kränka deras självbilder och som Cullberg Weston (2005) anser leda till självkritik. Det kan vara så även för våra respondenter som för de hemlösa som Sundberg (1996) observerade i Malmö. Ett inträde på andra arenor än de specifikt anpassade för hemlösa skulle leda till att de tvingas anta den dominerande kulturens perspektiv och se sig som avvikare. I gruppen med andra hemlösa är de inte avvikare i den bemärkelsen. I denna grupp är det mer avvikande att inte vara hemlös, något vi märkte när vi besökte TrappaNer. Det blir alltså inte möjligt för respondenterna att söka sig utanför hemlöshetsgruppen på grund av att de kategoriserats som avvikare av omgivningen. De undviker obehaget att någon ska se ner på dem om de inte utsätter sig för detta. Självbilden kan behållas någorlunda positiv. Det blir i inte så påtagligt att de är annorlunda om de håller sig till andra hemlösa.

Vi anser även att det finns speciella regler hos gruppen med hemlösa. Dessa måste ses i förhållande till de som gäller i samhället; samhällets regler tas med in i hemlöshetsgruppen och tolkas. Moralsystemet förkastas inte totalt som Becker (2006) menar att det kan. Vi vill istället hävda att moralreglerna följer med; det är fel att våldta kvinnor, ange en vän eller stjäla. I respondenternas berättelser framkommer att reglerna är tvungna att modifieras för att passa in i det avvikande liv de hemlösa lever. Vissa av deras handlingar skulle rent juridiskt kunna ses som brottsliga, men kan få vara acceptabla eftersom de måste utföras för överlevnad. Till exempel nämner Håkan att vissa blir tvungna att göra inbrott för att få en plats att sova på. Vi anser att det modifierade regelsystemet även hör ihop med en strävan efter en positiv självbild. De hemlösa måste kunna acceptera sig själva. De gör vad de kan för att överleva, och utifrån övriga samhällets perspektiv döms reglerna ut, men skulle de hemlösa ändra sitt synsätt får de svårt att klara sig.

⁷⁹ Oyserman 2004

5.2.4 Sammanfattning

I intervjuerna framkommer att hemlösheten gett konsekvenser för respondenternas relationer. De sociala nätverken är glesa hos merparten av de intervjuade. Samtliga respondenter som är föräldrar har en sparsam kontakt med sina barn. Våra slutsatser kring detta är att det kan bero på att hemlöshet ses som en identitet förknippad med ett stigma. Det blir därför svårt för respondenterna att förhålla sig till denna identitet i relation till de närmaste. Den kvinnliga respondent som har barn uppfattade vi uttryckte en starkare känsla av sorg i jämförelse med männen som har barn. Vi anser att detta kan bero på människors föreställningar om kvinnors roll som den goda modern, vilken hon inte kan leva upp till. Kvinnornas berättelser upplevde vi för övrigt vara mer relationsinriktade, vilket vi tänker kan bero på att kvinnor uppfostras till att bli mer relationsorienterade än män. Vissa av respondenterna beskriver svåra förhållanden under uppväxten, vilket vi tänker kan ha en effekt på deras självbilder. Parförhållanden beskrivs som viktiga, men konfliktfyllda.

Respondenterna har inte många relationer utanför hemlöshetsfären. Vi tänker att ett hinder i deras väg är risken att ses som avvikare i mötet med den dominerande kulturen. Genom att inte söka sig utanför gruppen hemlösa kan de behålla sina självbilder relativt positiva. Relationerna till andra hemlösa beskrivs av de flesta som funktionella på något sätt, genom att de präglas av ett ömsesidigt givande och tagande. Något som är centralt i flera av respondenternas beskrivningar är bristen på tillit till andra hemlösa. Denna brist på tillit tror vi kan vara en orsak till att vissa av respondenterna blivit utpräglade individualister. Vi observerade på TrappaNer att det verkar råda en stark och tydlig genusordning bland besökarna. Både kvinnorna och männen inordnade sig i detta system. Vi tänker att en orsak till detta kan vara att kvinnor är i minoritet i denna grupp och att könsrollerna blir förstärkta. Genom intervjuerna framkommer att kvinnor är särskilt utsatta. Vi tänker att det kan ha sin förklaring i att kvinnorna utsätts för ett dubbelt förtryck i egenskap av att vara kvinna och hemlös. I Agnetas fall även missbrukare. Den hemlösa och missbrukande kvinnan begår allvarliga brott mot de föreställningar om de egenskaper hon tillskrivits. Utifrån intervjumaterialet drar vi slutsatserna att det finns särskilda regler bland de hemlösa. Deras moralsystem liknar det övriga samhällets, men vissa regler tvingas att modifieras av de hemlösa för att kunna anpassas till deras livssituation.

5.3 Identitetsskapande

5.3.1 Identifikation med andra hemlösa

”Ett stort ord är ju oförmågan att se sig själv i sin egen situation. Och genom andra ser man ju sig själv också, som en spegelbild som reflekterar då. Kan ju reflektera det man inte vill se också, annars kan man ju inte ta tillvara på det.” (Börje)

Vår tolkning av Börjes citat är att det kan vara svårt att se det negativa med sig själv. I spegelbilden av de andra hemlösa blir det dock tydligt för honom vem han är. I hans berättelse framkommer att detta skapar oro och ångest. Han använder sin ångest till att skriva. Han försöker skapa något gott ur det dåliga, för att klara av sin svåra situation. Vi tolkar det som att han ser en fördel med att bli medveten om sina brister, för då kan han vända det negativa till något positivt. Börje tänker inte om de andra hemlösa som onda eller goda, utan han menar att det är situationen som formar människorna. Han ser hemlöshetssituationen som det enda de har gemensamt. Håkan känner inte heller att han har så mycket gemensamt med andra hemlösa. Han ser sig som lite bättre än många av de andra han mött genom åren. Det verkar ha gjort ett starkt avtryck på honom att möta många människor som betett sig på ett okamratligt och omoraliskt sätt, vilket lett till att han starkt tar avstånd mot många av de andra hemlösa. Han talar om olika typer, varav vissa beter sig på ett icke acceptabelt sätt. Vi tänker oss att han varit med länge i hemlöshetssfären och då hunnit med att se mycket av det elände som finns där.

Även Kent talar om att alla människor är olika. Han känner ett förakt för t ex pedofiler, våldtäktsmän och tjallare, och vill inte identifiera sig med dessa. Dock kan han känna samhörighet med andra hemlösa som är mer lika honom. Han kan förstå dem eftersom många har liknande upplevelser. Jan uttrycker medkänsla för de hemlösa, eftersom han kan förstå dem. De har delat port och levt av att samla burkar tillsammans. Han talar dock om det som något förflutet. Vi anser att detta kan bero på att han numera har en stadig plattform att stå på eftersom han bor i en egen husvagn och har en egen ekonomi. Hans identifikation med andra hemlösa är känslomässig, men han har nått en annan position, vilket skapar en viss distans.

Kvinnorna är de som har svårast att identifiera sig som hemlösa. När vi frågar Agneta om hon kan identifiera sig med andra hemlösa svarar hon: *”Nej det kan jag inte. Nu låter du precis som jag är en jävla...”* Hon avslutade aldrig meningen, men det var tydligt att ämnet var mycket laddat. Gunvor verkar inte riktigt ha någon förankring till att hon är hemlös. Hon har fortfarande en lägenhet kvar i sitt hemland och lägger stor vikt vid detta. Hon anger detta som

orsak till sin hemlöshet, att hon fortfarande inte ordnat upp saker i sitt hemland. För övrigt är hon den av respondenterna som starkast distanserar sig från hemlösheten. Hon identifierar sig hellre med personalen på sitt boende och på TrappaNer. Det som kvinnorna uttrycker anser vi vara mycket intressant med tanke på att Thörn (2004) även tar upp detta. Hon menar att det är vanligast bland kvinnor att försöka distansera sig från en identitet som av omgivningen tillskrivs misslyckande och negativa egenskaper. Vi anser att både Agnetas och Gunvors svar är sätt att distansera sig från det negativa som samhället tillskriver hemlösa personer. Enligt Thörn (2004) innebär distansering en möjlighet att skilja ut sig från de stigmatiserade för att bevara självkänslan. Männens distanserar sig också, men inte lika tydligt som kvinnorna. Vi tänker oss att detta kan bero på att det finns fler hemlösa män än kvinnor och det oftast är männen som allmänheten ser. De föreställningar som finns om att kvinnor har en naturlig plats i den privata sfären och män i den offentliga kan antas påverka här.⁸⁰ Kvinnorna ses som särskilt avvikande om de är hemlösa, på grund av att de borde sköta ett hem och inte ta plats i det offentliga, vilket hemlösheten tvingar dem till. Vi tänker även att om hemlösheten, som vi tidigare beskrivit, kan ses som en stigmatiserad identitet, vore det att erkänna ett misslyckande utifrån samhällets syn om en person tillskriver sig hemlösheten som den enda identitet vederbörande innehar.

En sak vi uppmärksammade i flera av respondenternas berättelser var behovet av att rangordna sig själv högre än andra. Respondenterna framställer sig själva som lite bättre och mer kapabla än andra hemlösa, ingen vill stå längst ner på skalan. De nämner personer som har egenskaper som är sämre än de som de själva har. Både Håkan och Kent nämner att många andra hemlösa inte klarar av att göra helt vanliga saker eller betar sig på ett förkastligt sätt. Dessa personer verkar vara de som kommer längst ner. Utifrån respondenternas svar är det ganska tydligt att kvinnorna står lägre ner på skalan än männen. De ger beskrivningar av kvinnor som utnyttjas och behandlas illa på olika sätt. Agneta har som vi tidigare nämnt en hård och tuff fasad, utan den skulle hon inte stå ut med den värld hon lever i. Båda kvinnorna distanserar sig som nämnts ovan starkt från att identifieras med de andra hemlösa. Vi tänker att det här går att härledas till det patriarkala systemet. Detta system går ut på att rangordna personer och män värderas högre än kvinnor.⁸¹ Boëthius (1990) går ett steg längre i denna diskussion, när hon menar att även männen har en inbördes tävlan om positionerna. Vi uppmärksammade att missbrukarna är en grupp respondenterna särskilt vill skilja ut sig ifrån. De beskrivs som personer det inte går att lita på och som stjälar av andra. De verkar vara viktigt för respondenterna att betona att de inte har något missbruk. Vi vill illustrera denna

⁸⁰ Gemzöe 2002

⁸¹ a.a

diskussion med att beskriva hur vi tänker oss att hierarkin bland de hemlösa skulle kunna se ut, baserat på respondenternas utsagor. Längst ner står pedofiler, tjallare och våldtäktsmän, sedan kommer den missbrukande kvinnan. Över henne står den hemlösa kvinnan utan missbruk och hon jämför sig med den missbrukande kvinnan. Sedan kommer den missbrukande mannen och längst upp står den hemlöse mannen utan missbruk. Även han behöver jämföra sig med mannen med missbruk. Samhället utövar ett normtryck på dem alla, vilket leder till att de har alla en strävan efter normalitet. Vi tänker oss att alla på skalan vill bevara sin värdighet genom att se till att inte hamna längst ner.

5.3.2 Självkänslan

”För tillfället är den rätt så bra. Jag känner mig tillfreds med mig själv och så men det är mycket som fattas [...] Jag har större delar av mitt liv som är åt helvete som för mig är ett stort mentalt problem, men i det närmaste dagliga livet så har jag det ganska bra.” (Jan)

”Jag har ju byggt upp mitt självförtroende och så då va jag måste ju peppa upp mig så att jag känner tillit till mig själv och kan tro på mig själv. Jag kan ju säga så här att jag blivit förälskad igen och den här gången är det en man och som heter Börje. Det är alltså mig själv man måste älska sig själv...” (Börje)

”Den är bra, det är den. Faktiskt. Med självförtroende och så, det är det inga problem. Det är ju klart jag har mina svackor jag också ibland, men fan...” (Kent)

Citaten ovan kommer från de tre respondenterna som säljer Faktum. De beskriver en självkänsla som förändrats till det bättre. De beskriver i sina berättelser att Faktum gett dem en möjlighet till en egen ekonomi, vilket medfört stolthet. Jan beskriver sin ekonomi som mycket god för tillfället och den har möjliggjort det projekt han har på gång för att hjälpa andra hemlösa. Eftersom Jan levtt ett Svenssonliv innan tänker vi att krisen när han hamnade i hemlöshet blev särskilt allvarlig, men att hans möjlighet till återhämtning är relativt bra, på grund av vad vi antar en bättre självkänsla i grunden. Börje ser Faktumförsäljningen som ett jobb som medför att han slipper sitta på en parkbänk och vara beroende av andra. Han lyfter i sin berättelse fram att han stärkts av sina erfarenheter. Skrivandet har gett Börje en chans till revansch. Han hade problem i skolan och många trodde inte på hans förmåga. Han har senare förstått att han har dyslexi. Vi får en känsla av att Börje tagit makten i egna händer och kunnat vända det negativa till något positivt. Han har tagit sig ur sitt missbruk, han har ett jobb och han kan få utlopp för sin kreativitet genom skrivandet. Kent var med när Faktum startade och

har även värvat medlemmar. Det är tydligt att Faktum har haft en mycket stor betydelse för honom och medfört mycket gott till hans liv. Han ser medlemskapet som en vändpunkt i hans liv och han slutade med sitt drogmissbruk. Han säger att Faktum hjälper honom att hålla sig nykter, eftersom han har ett jobb som han vill sköta bra. I Thörns (2004) studie beskriver en kvinna att hon fått en stolthet och positiv identitet av att sälja hemlösas gatutidningar. Hon känner att hon fått en plats i det offentliga rummet och har rätt till den. Vi tänker att den stolthet männen uttrycker när de talar om Faktum kan handla om det som hon nämner. Kent har genom försäljningen av Faktum lyckats få en laglig inkomst, vilket han inte kunde tro om sig själv för några år sedan. Detta har för honom bidragit till en känsla av stolthet och positiv påverkan på självkänslan. Faktum möjliggör för männen att framställa sig själva på ett positivt sätt inför andra, alternativet är att vara kriminell eller sitta på en parkbänk och dricka öl.

”Den är helt ok faktiskt. Den har varit sämre förut. [...] Jag är rätt nöjd med mitt liv ändå även om det blivit några dessvärre tråkiga situationer.” (Håkan)

”Jag hatar mig själv. Eller nej kanske inte hatar mig men jag tycker illa om mig själv. Jag skulle vilja göra andra saker, jag vill inte vara den jag är. Eller det vill jag vara. Jag vill ha någonting att göra på dagarna och ge fan i de här konstiga sakerna.” (Agneta)

”Den har nog tagit skada av det som har varit innan. Det var en hemskt dålig självkänsla, men jag har vant mig. Den är godkänd.” (Gunvor)

De slutsatser vi vill dra av dessa citat är att dessa tre personers självkänsla inte är lika god som de vi beskrev ovan. Håkan har funnit sig i sin situation, han accepterar sitt liv, men säger att det är under de perioder han kunnat ta en paus från drogerna som självkänslan blivit bättre. Han tillskriver de drogfria perioderna ett stort värde. Vi tolkar det som om dessa positiva perioder gjort att han orkar stå ut med det övriga livet. Agneta är trött på sin situation och drömmer om att göra andra saker, t ex syssla med konst. Missbruket och hemlösheten hindrar henne från att göra dessa saker. Det blir en ond cirkel för henne. Hon dricker för att hon inte har något att göra om dagarna och hon har inget att göra eftersom hon saknar bostad, där hon skulle kunna utöva konsten. Situationen för de hemlösa med missbruk är särskilt problematisk. Både Håkan och Agneta verkar ha svårt för att bygga upp sig själva och satsa på att få ett gott liv. Vi tänker att det kan vara svårare för dem att börja sälja Faktum eller skaffa sig ett andrahandskontrakt, eftersom missbruket inte får plats då. Agneta säger att

hennes självförtroende är lika med noll, för annars hade hon inte missbrukat alkohol, men hon säger även att de svåra händelserna i hennes liv påverkat hennes självkänsla negativt. Det verkar som om hon dricker för att hon inte tycker om sig själv, samtidigt som hon inte tycker om sig själv för att hon dricker. Det är en ond cirkel igen. Gunvor har inget missbruk, men ett flertal negativa upplevelser i hennes förflutna påverkar henne även idag. Hon berättar om hur hon blev inlåst på mentalsjukhus och hur hon blev utfrysad för sin sexualitet av både familjen och kyrkan. Vi tänker att hon genomgått en stämplingsprocess, enligt Becker (2006) och Lemert (1951), av sitt samhälle. Hennes sexualitet sågs som avvikande och ledde till kraftiga sanktioner från omgivningen. Hon blev av med sitt jobb inom kyrkan, släkten ville inte prata med henne och bästa väninnan körde ut henne mitt i natten när hon berättade att hon hade ett förhållande med en annan kvinna. Gunvor säger att hon själv började fundera på om hon var psykiskt sjuk när alla andra sa att hon var det. Det här är fortfarande centralt för Gunvor, men hon säger att hon fått en fristad i Sverige där ingen ser henne som psykiskt sjuk. Hon är fortfarande rädd för vad som kan hända om personer i hennes omgivning får reda på hennes sexualitet. Gunvor har inte blivit bemött med respekt av personer som varit viktiga för henne, vilket för till följd att hennes känslor för sig själv blivit negativa.⁸² Hon har dock vant sig vid att ha det så.

Vi ser skillnader på hur Faktumförsäljarna framställer sin självkänsla och hur de andra hemlösa personerna gör det. Detta kan, som Holmberg (2006) menar vara ett bevis på att ett arbete kan vara en viktig komponent till en god självkänsla. I hennes studie framhävde männen att arbetet var viktigt och hon menar att det kan ge en identitet och betydelse. Denna positiva självvärdering kan ge en bättre självkänsla.⁸³ Arbetet ger en chans till en annan identitet än den som samhället tillskriver dem och medför även andra positiva saker som en inkomst och nykterhet. Respondenternas utsagor visar på olika svåra händelser de gått igenom och som påverkat deras självkänslor på olika sätt. Det finns dock skillnader i hur de svåra händelserna manifesterar sig i nuet. Vi tänker oss att hemlösheten kan ha olika faser. De respondenter som säljer Faktum befinner sig i en rörelse framåt. De har gått igenom den tuffa biten just nu och erbjudits nya möjligheter av det goda som arbetet medfört. De respondenter som har ett missbruk eller som fortfarande cirkulerar på de olika boendena på den sekundära bostadsmarknaden står och stampar på samma ställe och kommer inte vidare. De befinner sig mitt i det kaos som hemlösheten kan innebära, vilket vi fått förstå genom de olika berättelserna. Vi vill hävda att hemlösheten har en negativ påverkan på självkänslan och att de talanger eller drömmar personer har får mer eller mindre utrymme beroende på i vilken fas en

⁸² Se Cullberg Weston 2005

⁸³ a.a

person befinner sig i. Vi vill dock understryka vikten av att inte glömma att alla människor är olika och reagerar känslomässigt olika på saker.

5.3.3 Synen på sig själv

”Ja hela situationen som jag hamnat i har ju påverkat mig på ett sätt, jag ser mig själv på ett annat sätt än vad jag gjorde förut när jag var en vanlig Svensson, jobbade och hade familj och sådär. Man är ju ingenting och det är ju tyvärr det man ser sig som. Hemlös, utslagen och inga pengar, har inget jobb, vill inte jobba [...] Men man har ju överlevt.” (Jan)

Jan beskriver hur samhällets bild har påverkat honom i hur han ser på sig själv. Han har inte så svårt att identifiera sig som hemlös, han har accepterat sin situation och verkar ganska nöjd med den. Han anser att det värsta är förbi. Utifrån är det lätt att tänka sig att Jan borde kunna återgå till det vanliga Svenssonliv han hade innan eftersom han kommit ur sin psykiska kollaps och i nuläget mår bättre. Han har inga problem med att gå ut offentligt med att han är hemlös. Han menar att vem som helst kan hamna i hemlöshet, och det är han själv ett bevis på. Han är dock ledsen för att folk är så snabba på att nedvärdera personer som är hemlösa. Han ser sig själv som en kapabel person genom att han visar prov på att vara handlingskraftig i och med det projekt han driver. Han vet hur myndigheter ska hanteras och han har mycket livserfarenhet. Börje anser att han är en stark och självständig person. En människa som varit med om mycket, tagit sig ur det och överlevt. Vi tolkar det som att han i sin berättelse är mån om att behålla en god bild av sig själv. En bild från det förflutna, innan hemlösheten, när han hade familj och marknadsförsäljning. Han vill inte glömma den tiden när saker var lite bättre.

Håkan anser att han själv format sig till den han är, och drogerna. Han säger att missbruket har blivit en del av honom själv. Han säger att han fått en slapp attityd, vilket kan tolkas som att han blivit avtrubbad efter så många års missbruk. Han målar upp sitt liv med många händelser. Han har varit i olika länder i Europa och haft många olika jobb. I hans berättelse ges uttryck för en besvikelse på sig själv, men han är noga med att inte framställa sig som ett offer utan säger klart och tydligt att han har sig själv att skylla för allt. Gunvor framhäver konsten som viktigaste delen av sin identitet. Hon ser sig inte som hemlös, utan mer som någon som blivit ett offer för omständigheterna. Det verkar som att hon ser situationen som något temporärt tills allt det praktiska är löst i hemlandet. I sin syn på sig själv bär hon dock med sig en bild av att hon kan vara galen, med tanke på de erfarenheter som stämplade henne i hemlandet.

Respondenternas olika sätt att hålla isär bilden av sig själva med bilden av en hemlös person tänker vi kan vara olika sätt att förhålla sig till stämpling. I Börjes fall är det viktigt att behålla bilden av en vanlig man som en gång haft familj och arbete. Han vet om att han har en avvikelse genom hemlösheten och det finns sanktioner mot honom på grund av detta från omgivningen, men han vill inte införliva den delen med sig själv. Han deltar heller inte på samma sätt som Becker (2006) menar i en grupp avvikare. Han har ett jobb på Faktum, men det handlar inte längre om den gemenskap han hade med de andra avvikarna på parkbänken. Vi undrar varför Jan inte går tillbaka till ett vanligt Svenssonliv igen. Det blir dock lättare att förstå om man tänker på att omgivningens reaktioner på honom som hemlös blivit införlivade med honom själv. Han har sett två olika sidor av myntet, såväl det ”normala” livet som det avvikande. Han har funnit sig i att vara hemlös och kopplat sin identitet till detta. Hans inre konflikt har stannat upp, som Lemert (1951) säger. Genom att hjälpa andra hemlösa anser vi att Jan kan finna ett sätt att behålla sin värdighet inför sig själv. Stämplingsprocessen gestaltar sig på ett eller annat sätt för respondenterna, gemensamt för dem är att omgivningens omdöme om dem påverkar dem på något sätt. Den enda respondenten som egentligen inte protesterar särskilt mycket emot att betraktas som hemlös är Håkan. Vi tänker oss att detta kan ha att göra med att ett narkotikamissbruk tillför en ytterligare dimension till hemlösheten. Narkotikamissbruk är tydligt stämplande från omgivningen. Håkan säger: *”Och så är det ju förbjudet också!”* En person med ett amfetaminmissbruk kan inte låta bli att synas på grund av den synliga kroppsliga påverkan som blir, stigmat är alltså öppet för beskådan. Om han på grund av stigmat tillskrivs andra negativa egenskaper, vilket Goffman (2001) menar, ”blir” han missbruket. Vi tänker att de många åren med missbruk gjort att Håkan inte längre bryr sig, han är medveten om hur andra ser på honom, och han säger även: *”Det vet jag ju själv vad jag e va.”* Vi tänker oss att det ganska tydligt framgår att han förstått vad det dominerande samhället anser om honom och kanske är det bättre att ha en missbruksidentitet än ingen alls, även om han inte är nöjd med den.

5.3.4 Sammanfattning

Respondenterna uttrycker inte att de har särskilt mycket gemensamt med andra hemlösa, förutom att de har liknande erfarenheter. Kvinnorna har mycket svårare än männen att se sig som hemlösa. De distanserar sig starkt från att identifiera sig som hemlösa, vilket vi anser kan bero på hur samhället framställer denna grupp. Det finns en distansering även hos männen, men inte lika tydlig som hos kvinnorna. Vi tänker att detta kan bero på att de utifrån föreställningar om manligt och kvinnligt tillskrivits en mer naturlig plats i det offentliga än kvinnorna. Vi tänker oss att det vore att erkänna ett misslyckande för respondenterna om de

enbart tillskrev sig hemlösheten som sin identitet. Vi ser ett behov hos respondenterna att rangordna sig själva och varandra utefter dels kön dels beteende. Ingen vill hamna längst ner på skalan och samtliga respondenter nämner kategorier som står under dem.

De respondenter som säljer Faktum ger uttryck för en bättre självkänsla och syn på sig själva än de andra hemlösa. Faktumförsäljningen ses av respondenterna som ett arbete och medför en stolthet, positiv identitet och ger ett legitimt utrymme i det offentliga. Respondenterna berättar att Faktum gett dem en möjlighet att ta makten i egna händer genom att få en egen ekonomi och en chans att sluta med missbruket. De respondenter som är i ett aktivt missbruk verkar ha svårare med att försöka ordna upp sin situation. Våra slutsatser kring självkänsla och självbild är att det finns olika faser i hemlösheten; de som säljer Faktum är på väg framåt och de andra står still. Vi anser att hemlösheten har en negativ påverkan på självkänslan. Alla personer beskriver alternativa identiteter till den som hemlöshet, men dessa ges olika stort utrymme beroende på i vilken fas i hemlösheten personen är. Vi tänker oss att respondenternas olika sätt att försöka framställa sig själva är olika sätt att förhålla sig till stämpling från omgivningen. Vissa av dem vill inte acceptera avvikaridentiteten, medan andra godkänt den och funnit sig i situationen.

5.4 Möten med omgivningen

5.4.1 Möten med myndigheter

”Men nu har jag ju inte någon bostad. Man blir änna less på det, orkar inte söka helt enkelt. Man vet ändå vilket besked man får. Det tror jag inte myndigheterna bryr sig om, de tycker väl man ska ta livet av sig. De behandlar inte människor som sina jämlikar, utan som en lägre stående art.” (Håkan)

Håkan uttrycker här sin syn på socialtjänstens bemötande. Han anser att de behandlar de hemlösa som mindre vetande. Han anser även att de sköter sitt arbete dåligt. Han har läst Socialtjänstlagen och fått upp ärenden till rätten där han felbehandlats. Han berättar att han vunnit tre gånger i sådana mål. Han anser att det är rätt att man måste prestera något för att få hjälp, men har problem med myndigheternas hårda krav och den kontroll som han anser att de utövar vad gäller Altbo. Han vill inte ta en sådan bostad för han har problem med att personalen har nycklar till den. Han anser att det är ett intrång och att alla har rätt att stänga dörren om sig och få vara ifred utan att någon kommer och stör. Han säger att han inte haft särskilt mycket kontakt med polisen, men att han oftast blivit bemött på ett bra sätt när han

träffat på dem. Han menar dock att det finns en del ”svin” där också. Han tror att de ser på honom som på andra missbrukare, och med det menas att de är rädda för honom.

Agneta tycker att hon har behandlats nonchalant av socialtjänsten. Det har även varit lite invecklat med hjälpen eftersom hon är skriven i en annan kommun. Hennes känslor inför polisen är blandade. Hon anser att vissa är bra och andra dåliga. Hon anser sig bli mindre betrodd av polisen än andra människor, vilket fått henne att känna att hon är mindre värd många gånger. Jan har inga problem med socialtjänsten och har heller aldrig haft det. Han har lärt sig att det inte är någon idé att bråka med dem. Han har haft myndighetskontakter genom sitt jobb tidigare och vet hur han ska handskas med dem. Enligt honom handlar det mycket om att träffa rätt person som förstår vad han behöver. När det gäller polisen anser han även där att det handlar om att få till en dialog och komma till gemensamma överenskommelser. Börje uttrycker att han blivit motarbetad av socialtjänsten. Han tycker att de saknar flexibilitet och är för hårt styrda av chefen. Han beskriver en kamp för att få att sin vilja igenom. Vad gäller polisen anser Börje att det finns bra personer och även de som inte har något i kåren att göra. Han blir arg på polisen när de kommer med personliga åsikter och inte är samhället behjälplig. Han upplever även att de försöker trycka ner honom. Gunvor har en ganska speciell syn på sin socialsekreterare. Hon berättar att de hamnat i konflikt flera gånger på grund av att hon inte gjort som hon blivit tillsagd. Gunvor tillskriver sin socialsekreterare en stor betydelse. Vi får känslan av att hon ser henne mer som en mamma. Kent hade tidigare mycket problem med polisen. Han säger att de har trakasserat honom genom att tvinga honom att lämna urinprov eller visiterat honom när de stoppat honom på gatan. Han säger även att de hotat att döda honom. Efter att han slutat med kriminalitet och droger har de dock blivit trevligare och idag har han inga problem med dem alls. Han upplever inte att han fått någon hjälp av socialtjänsten, de satte honom i en barack i Angered och sa ”*Lycka till!*”. Han anser ändå att de bemött honom bra. Kent har inte haft med myndigheterna att göra på ett tag, men i nuläget har de återigen kontakt på grund av den lägenhet han eventuellt ska få.

De flesta respondenterna anser att de blivit relativt bra bemötta av socialtjänsten, men att de inte fått någon hjälp. De är kritiska till hur socialtjänsten fungerar i stort, men menar att om de träffat på rätt person som kunnat se deras behov har det fungerat bra. Till exempel när Kent upplever att de faktiskt ska ordna något för honom känner han sig mer positiv. Både vad gäller polis och socialtjänst anser respondenterna att det finns bra och dåliga yrkespersoner. I Beijers (2003) studie om hemlösa mäns möte med myndigheter var de flesta respondenterna kritiska till hjälpsystemet i sin helhet, men att det fanns bättre och sämre personal. Vi tänker

att detta är något som stämmer för ett flertal av våra respondenter. De flesta anser att de har rätt till mer hjälp än de får och t ex Agneta, Håkan och Kent anser att de blivit mycket dåligt behandlade. Vi tänker att det här skulle kunna bero på att myndigheterna till viss del anammat den bild som de flesta har av hemlösa, d v s bilden av den förvirrade och socialt utslagne missbrukaren.⁸⁴ Denna bild tänker vi att det här kan ha sin grund i människors behov av att kategorisera andra och placera kategorier under sig själva Om myndigheterna påverkats leder det till att den hemlösa ses som del av en grupp istället för som en individ, vilket kan få till följd att den enskildes behov förbises. Vi tänker att det kan inverka på deras bemötande och i deras bedömning av klientens hjälpbehov.

Håkan anser att de ser honom som en person som är mindre värd än andra. Han säger att hans hemlöshet verkar ha fått myndigheterna att tro att han inte ens vet vad som är bäst för honom själv. Respondenterna verkar inte vara ensamma om att känna att de betraktas som oförmögna och inkompetenta av myndigheterna. Även i Thörns (2004) studie av hemlösa kvinnor upplevde de hemlösa att de inte blev tagna på allvar och framställdes som offer. Kvinnorna placerades in i en kategori med klienter med särskilda behov, men samtidigt ställde myndigheterna höga krav på dem för att de skulle få sina rättigheter tillgodosedda. Vi tänker att det här skapar svårigheter för de hemlösa. De ses som offer av myndigheterna i klientskapet, vilket påverkar självbilderna som i sin tur påverkar handlingsförmågan. När det sedan ställs krav på dem blir det svårt för dem att klara av att uppfylla dem. De hemlösa tvingas genom denna process ta till sig allmänhetens bild om den hemlösa som ett offer, samtidigt som de tvingas mot ”normalisering” för att kunna få en bostad. De två förhållningssätten går inte att förena och den hemlösa personens egna ord får inget utrymme. Vi tänker att den hemlösa får en bild presenterad för sig som är omöjlig att leva upp till. Vi ser vissa likheter hos våra respondenters förhållande till myndigheter jämfört med de hemlösas i Sundbergs (1996) studie. Sundberg menar att institutionerna konstruerar de hemlösa som personer som är hjälpbehövande och inkompetenta. För de hemlösa innebar detta ett starkt behov av att ta avstånd från myndigheternas sätt att se på dem för att behålla sina självbilder. Även våra respondenters kritik av myndigheterna kan ha sin grund i att de definierar dem som hjälpbehövande genom klientskapet. Detta tänker vi kan vara en orsak till att vissa av dem inte ville ha något med myndigheterna att göra. Om de ska vara klienter blir de tvungna att se sig själva som hemlösa och i behov av hjälp, vilket delvis strider emot de självbilder som framträder i intervjuerna.

⁸⁴ SOU 2001:95

Utifrån ett annat perspektiv skulle det kunna tänkas att de skarpa kontraster som finns mellan myndighetspersonen och den hemlösa uppmärksammas i mötet dem emellan. Om respondenterna som i Sundbergs studie tvingas anta myndigheternas perspektiv på verkligheten, påverkar detta deras självbilder. Självbilden är enligt Goldberg (1990) individens uppfattning om sig själv i förhållande till samhällets ideal för hur en människa bör vara. Avståndet mellan denna idealbild och bilden av den hemlösa personen är mycket stort, vilket får till följd att den hemlösas självbild påverkas negativt. Vi tänker att detta kan ha inverkan på hur den hemlösa personen uppfattar myndighetspersonen, eftersom självbilden påverkar hur information uppfattas av andra.⁸⁵ Vi anser att det finns en möjlighet att den information som myndighetspersonerna gett respondenterna tolkats negativt på grund av deras negativa självbilder, som uppkommit av distansen till samhällets ideal. Vi tänker oss att detta även kan vara en förklaring till varför respondenternas uppfattning av myndigheter och hjälpsystemet i flera fall är negativ. Det ter sig inte så märkligt att de blir negativt inställda till myndigheterna om de upplever att de behandlar dem på ett dåligt sätt.

5.4.2 Möten med medelsvensson

"... Det positiva suger jag åt mig av och det negativa det ger jag tillbaka. Det får de bära på själva för min ryggsäck är full. Jag kan inte bära den där skiten också." (Börje)

"Folk har ju förutfattade meningar. Folk tror ju att så fort man har sålt en tidning så går man direkt till Systemet. Det är den vanligaste negativa uppfattningen. [...] Det får jag höra." (Kent)

"Eftersom jag är Faktumförsäljare så är det ju faktiskt så när jag sitter och säljer och har den här brickan va så är jag stämplad alltså [...] så är jag ju automatiskt missbrukare. De kan komma fram och spänna ögonen i mig och säga: Jävla fyllo eller jävla alkoholist." (Jan)

Citaten kommer från de tre respondenter som säljer Faktum och de har ett flertal historier att berätta om sina möten med medelsvensson. Den vanligaste uppfattningen från människor de möter är att de hemlösa är missbrukare och psykiskt sjuka, vilket är en bild flera av respondenterna strävar mot att bli av med. Mötena beskrivs ofta som en kamp, där medelsvenssons bild är felaktig och de hemlösa försöker få dem att förstå det. Kent berättar om episoder när personer försökt kränka honom. Till exempel var det en Bingolottoförsäljare som såg att han gett pengar till en vän som skulle till Systembolaget. Försäljaren skrek: "Där

⁸⁵ Cullberg Weston 2005

ser man var pengarna går till. Jävla fyllo!” Kent bemötte detta genom att köpa en Bingolott varje dag i en veckas tid. En annan gång var det en person som föreslog att han skulle köpa ett tält och börja samla tomburkar istället för att sälja tidningen, som han kallade för ”skit”. Kents motstrategi blev att fråga personen varje dag om han ville köpa en tidning. Personen slutade vara otrevlig och Kent är glad för att han fick till någon form av dialog istället för att agera ut sin ilska. Han tycker dock att medelsvensson bemöter honom bra överlag, det är ändå de som köper tidningen. De värsta, enligt honom, är personer med mycket pengar. Han säger att de oftast sätter näsan i vädret eller tittar bort när de ser honom. Han säger att han inte tar det personligt, men känner förakt när han får ett sådant bemötande. Börje känner sig många gånger förödmjukad i mötet med medelsvensson. Han försvarar sig med att ifrågasätta om de är lyckliga med sitt sätt att leva. Han har flera gånger fått negativa påståenden från människor, t ex frågor om hur mycket pengar han tjänat. Han väljer i sådana lägen att inte ta till sig det negativa och bemöta människorna med sarkastisk humor. Han vill inte heller ha medlidande från människor som köper tidningen för den goda sakens skull. Jan beskriver både goda och dåliga möten med medelsvensson. Han har fått positiv respons för det projekt han driver för att hjälpa andra hemlösa och ibland har människor gett honom pengar till det. Han berättar dock att människor ibland ger honom ett snett leende när de ser honom stå och sälja Faktum. Han tänker att det beror på att han skyltar med sin hemlöshet genom att sälja tidningen.

Faktumförsäljarna kommer i kontakt med medelsvensson genom tidningsförsäljningen. Som vi nämnt tidigare ger tidningen de hemlösa ett legitimt utrymme i det offentliga rummet. De har en uppgift i det offentliga genom sitt jobb. Tidningsförsäljningen kan ge personen en positiv identitet som bostadslös.⁸⁶ När medelsvensson börjar prata med Faktumförsäljaren blir det möjligt för honom eller henne att se den hemlösa som en individ. Det är tydligt att Faktum hjälpt respondenterna att få mer positiva självbilder. De har fått en sorts sysselsättning och samtidigt erkänt för sig själva att de är hemlösa. De försöker inte dölja det, de försöker istället att visa upp att de är vanliga människor och att de inte skäms för sin situation. Den positiva respons de får från medelsvensson tänker vi sedan har en inverkan på självbilden.

Vi tänker att de negativa mötena kan ha sin grund i att hemlöshet av allmänheten kan ses som en identitet förknippad med ett stigma. När Faktumförsäljaren står på gatan och säljer tidningen visar han tydligt upp sitt stigma. Jan benämner det som att vara stämplad när han har sin ID- bricka på sig. Stigmat leder som Goffman (2001) menar till att personen tillskrivs

⁸⁶ Thörn 2004

andra negativa egenskaper, t ex tar respondenterna upp att de blivit kallade för ”jävla fyllor”. Omgivningen kräver också att personen med stigmat ska bete sig på ett sätt som visar att han är medveten om sin position.⁸⁷ Den hemlösa ska inte tro att han kan bli jämställd med andra eller att han kan vara stolt över sig själv. Omgivningen kräver att han ska skämmas för att han är hemlös och vilja dölja det. En slutsats vi vill dra utifrån detta är att en person som går ut offentligt med sin hemlöshet genom att sälja Faktum kan verka provocerande för många människor, på grund av det stigma som hemlösheten innebär.

”Det är olika, många ser ner på mig och många ja... Det är olika, en del flyttar på sig så när man kommer och andra är görschyssta va, det är så olika.” (Agneta)

Något som vi anser är utmärkande för intervjuerna med de personer som inte säljer Faktum är att de inte har så mycket att säga om hur de blir bemötta av medelsvensson. Vi tänker att det kan bero på att de lever i en värld där inte många möten sker mellan dem. De hemlösas kunskaper om medelsvensson är begränsade och vice versa. Vi tänker oss att dessa respondenter många gånger inte blir bemötta som de individer de är, utan betraktas endast som avvikare. Sundberg (1996) menar i sin studie att medelsvensson kan ses som ett potentiellt hot för de hemlösa, eftersom de tillhör normen för hur en person bör vara. De hemlösa definieras som avvikande i relation till denna grupp. Sundberg observerade att de hemlösa hade en neutral inställning till medelsvensson, vilket han anser kan bero på att det inte finns någon egentlig relation dem emellan. Vi tänker att det inte heller finns någon relation mellan de respondenter som inte säljer Faktum och medelsvensson, därmed kan inte så mycket sägas om dem. Håkan säger att det handlar om att bemöta andra så som man själv vill bli bemött. Vi tänker att för att en hemlös person ska få vistas i det offentliga bör han eller hon försöka anpassa sig till de dominerande idealen. Gör inte personen det riskerar vederbörande att utsättas för någon form av bestraffning.⁸⁸ Vad som är tillåtet att göra i det offentliga rummet är begränsat och för att ta del av det staden har att erbjuda krävs det pengar, vilket många av de hemlösa saknar. Besträffningen från allmänheten kan leda till att självbilden hotas. Därför undviker respondenterna att vistas på platser där de kan bli bedömda och stämplade som avvikare. Självbilden riskerar inte att påverkas negativt på samma sätt om de håller sig till andra hemlösa, d v s personer som kan bekräfta dem positivt. Mead menar att individen söker en så positiv och beständig självbild som möjligt,⁸⁹ vilket vi anser kan illustreras med detta.

⁸⁷ a.a

⁸⁸ Becker 2006

⁸⁹ Lundén & Näsman 1973

5.4.3 Sammanfattning

Respondenterna berättar att de ofta blir bra bemötta, men att de sällan får någon hjälp av myndigheterna. De säger dock att de ibland träffar bra myndighetspersoner som kan se till deras behov. De ger även ett flertal beskrivningar när de blivit dåligt behandlade av såväl socialtjänst som polis. Vi tänker att detta kan bero på att myndigheterna påverkas av samhällets negativa syn på hemlösa personer. De hemlösa ses som en grupp, istället för att betraktas som individer. De hemlösa undviker då att ha med myndigheterna att göra för att behålla sina självbilder. Vi tänker att detta kan bero på att de i mötet kan uppfatta sig själva som hjälpbehövande och inkompetenta, vilket inte stämmer överens med de bilder de vill ha av sig själva. Det framkommer även ur berättelserna att det ställs höga krav på normalisering hos de hemlösa för att få hjälp. Vi tänker att detta blir orimligt med tanke på att de enligt sina egna utsagor behandlas som mindre vetande.

Respondenterna ger uttryck för att vilja bli av med den för samhället rådande bilden som finns av dem. I mötet med medelsvensson beskriver några respondenter att de behandlats dåligt. De beskriver att de får kämpa för att motbevisa allmänhetens bild. Faktumförsäljarna har gått ut öppet med sin hemlöshet, och den positiva respons de ibland får har en positiv inverkan på deras självbilder. De kan visa upp att de är vanliga människor och att de inte skäms för att de är hemlösa. Vi tänker att de negativa reaktionerna från människor beror på att de ser hemlösheten som en identitet befast med ett stigma, och inget att vara stolt över.

De hemlösa som inte sålde Faktum hade inte så mycket att berätta om möten med medelsvensson. Vi tänker att inte särskilt många möten sker. Medelsvensson kan upplevas som ett hot eftersom de står för det som kan ses som ”normalt”, och då tvingas de hemlösa betraktas som avvikare. Detta anser vi kan leda till att deras världar inte så ofta möts, de hemlösa kan riskera att bli bedömda och stämplade i mötet. Detta har en negativ inverkan för självbilden, vilket leder till att de hemlösa undviker att vistas där medelsvensson är.

5.5 Analysens huvudsakliga resultat

Hemlöshet är ett ord befast med en rad negativa egenskaper. Vår förförståelse var att människor kan se på de hemlösa som antingen offer eller misslyckade personer. Offer blir de på grund av att de t ex har en psykisk sjukdom, eller för att samhället inte klarar av att ta hand om dem. Misslyckandet kan komma av olika föreställningar om att de inte kan klara av att ha ett boende, en ekonomi och ett arbete, samt att de har ett missbruk. De hemlösa kan ses som svaga eftersom de borde kunna ta ansvar för att förändra sin situation, men att de inte klarar

av det. De hemlösa personer som människor i allmänhet kommer i kontakt med kan uppfattas som missbrukare och psykiskt sjuka. Detta förstärks även genom media.⁹⁰ Vi tänker att människornas bilder av de hemlösa präglas av okunskap och stereotypa bilder som kommer från medias rapportering. Vi tänker att detta skapar en rädsla hos människor, vilket leder till att de undviker att närma sig de hemlösa, och detta upprätthåller distansen mellan dem. Det finns dock en mängd andra hemlösa som inte har de här problemen, men de syns inte, anser vi. Den stereotypa bilden av den hemlösa kan ses en gestaltning av det som människor absolut inte vill vara själva. Denna bild verkar vara så framträdande i folks medvetanden att till och med vissa myndighetspersoner antagit denna. I vår studie verkar det som att myndigheterna tenderar att se de hemlösa som en grupp istället för de individer de är, vilket också påverkar hjälpen. I vår undersökning framkommer att de hemlösa inte kan ses som en grupp i annan bemärkelse än att de är hänvisade till varandra och har hemlösheten gemensamt. De är alla individer med sitt eget sätt att se på sin situation och relatera till hemlösheten. De hemlösa vi intervjuat ser inte sig själva som del av en grupp. Alla har de unika bakgrunder och livssituationer kantade med problem av olika slag. Det är inte så konstigt att det sker många missuppfattningar i mötet mellan den hemlösa och omgivningen, om omgivningen ser den hemlösa som del av en grupp istället för som en individ.

Samhällets bild påverkar hur våra respondenter ser på sig själva. Om en person ständigt bemöts som en mindre vetande och behandlas som om den vore oförmögen att förändra sin situation, kan det få negativ inverkan på självbilden. Mistroendet från andra kan införlivas med den hemlösas självbild. De flesta av respondenterna vill inte identifiera sig med den bild de får från samhället. De känner ett behov av att försvara sig mot denna. För att förklara dessa försvar för självbilden vill vi jämföra med resultaten gällande detta i Sundbergs (1996) studie. Han använder begreppet plausibilitetsstruktur för att beskriva hur en god självbild kan behållas i den observerade gruppen hemlösa. Plausibilitetsstrukturen fungerar som ett skydd mot det dominerande samhällets syn på de hemlösa. I vår studie fann vi att respondenterna inte hade särskilt många relationer till människor utanför hemlöshets sfären. Vår tanke kring detta var att de genom att hålla sig till andra hemlösa kunde behålla sina självbilder positiva. I mötet med personer som definierar dem som avvikande skulle de bli tvungna att anta deras perspektiv vilket innebar en stark devalvering av självbilden. De exempel vi tidigare tagit upp där respondenter utkämpat strider om vilken bild som ska vinna, anser vi tydligt illustrerar hur viktigt det är att försvara sin egen syn på sig själv mot omvärldens. Plausibilitetsstrukturen blir ett sätt för de hemlösa att finna styrka i sig själva och tycka om sig själva trots

⁹⁰ SOU 2001:95

omgivningens bild av dem. Som vi tidigare nämnt har även vissa myndighetspersoner antagit samhällets bild av hemlösa. I intervjuerna var det ett flertal av respondenterna som ansåg att myndigheterna inte kunde sköta sitt jobb. Vi tänker att ett försvar mot myndigheternas sätt att se på dem, kan vara att just betrakta dem som inkompetenta och på så sätt återfå en del av den värdighet och makt den hemlösa mist i mötet med myndigheten.

Alla respondenterna förhåller sig på olika sätt till omgivningens stämpling. En av dem opponerar sig inte mot att betraktas som avvikare. Vi tänker att det kan ha sin grund i att personen även är narkotikamissbrukare. Missbruket innebär en ännu starkare avvikelse från normen och sätter även sin prägel på personens identitet. Vi tänker att det kan vara lättare att införliva samhällets bild med sig själv som hemlös om man missbrukar, eftersom den till viss del stämmer. Utifrån de olika berättelserna kan vi dra slutsatsen att samhällets bild inte stämmer in på de hemlösa vi har träffat, men att de ändå påverkas av denna bild, som sedan kan integreras med självet i någon grad. Respondenterna har generellt svårt att identifiera sig med och känna samhörighet med andra hemlösa. De kvinnliga respondenterna har svårast att identifiera sig med hemlösa och hemlösheten. Vi anser att det kan betraktas som ett starkare normbrott att vara kvinna och hemlös, eftersom det strider mot de förväntade egenskaper kvinnor och män ska ha. Kvinnorna uppvisar ett starkare behov av att distansera sig från samhällets bild av den hemlösa kvinnan. Vi tänker att kvinnorna förtycks i dubbel bemärkelse. De förtycks dels för att de är underordnade män och dels för att de inte lever upp till samhällets förväntningar. Detta anser vi leder till att de kvinnliga respondenterna känner en större känsla av skam och skuld, vilket ger negativa effekter på självkänsla och självbild.

Utifrån berättelserna verkar det finnas ett starkt behov av att rangordna sig själv och andra. Rangordningen finns såväl bland de hemlösa som i förhållande till omgivningen. Genusordningen är tydlig inom den observerade gruppen och kvinnor har lägre status än män. Personer med ett missbruk hamnar under dem som inte missbrukar och tydliga regelbrytare hamnar längst ner. Vi tänker att de hemlösa av omgivningen kan ses som längst ner på skalan, på grund av de missgynnande egenskaper de fått tillskrivna. Den position de hemlösa fått tilldelade underlättar för dem som befinner sig i en högre position att visa sitt förakt för dem.

Vi kan urskilja markanta skillnader mellan respondenterna som säljer Faktum och de som inte gör det. Detta har sin orsak i att Faktumförsäljningen ses som ett arbete och därigenom skapar en annan identitet för de hemlösa.⁹¹ Faktumförsäljarna går ut och visar att de är människor

⁹¹ Se Holmberg 2006

och kan på så sätt närma sig normalitet, vilket i sin tur leder till att de får lättare att förhålla sig till medelsvensson. Vi uppmärksammade i intervjuerna att Faktum medför stolthet och en förbättrad självkänsla, vilket även påverkar självbilden positivt. Detta kan dock bli provocerande för vissa människor, vilket får dem att bete sig illa. Vi anser att detta beror på att hemlöshet kan ses som ett stigma, vilket medför att omgivningen anser att de hemlösa borde skämmas istället för att vara stolta. Vi tänker att en människa kan bli upprörd om en person som rangordnas lägre visar upp en stolthet för sig själv, eftersom detta hotar den egna positionen. De hemlösa som inte säljer Faktum har ingen naturlig plats i det offentliga och möter egentligen inte medelsvensson. De är utdefinierade som avvikare och tillskrivna negativa egenskaper. Om en människa upplever att han eller hon inte har rätt att få synas och höras och inte heller har någon egen plats att vistas på, får det allvarliga effekter på självkänslan och självbilden, anser vi.

6 Slutdiskussion

De resultat vi fått fram genom vår studie stämmer till stor del in på de resultat som vi funnit i tidigare forskning kring hemlöshet. Sundberg är den forskare som liksom vi undersökt hemlösas självbilder. Vi ser att mycket av det han beskriver även går att finna i våra respondenters beskrivningar. En slutsats vi vill dra ifrån detta är att andra människors uppfattningar om en person är väldigt viktiga för skapandet av självbilden.

Den kvinnoforskning vi studerat visar upp relativt likriktade beskrivningar av hemlösa kvinnors situationer. Kvinnorna uppmärksammas som en särskilt utsatt grupp, eftersom de får stå ut med dels fysiska övergrepp av männen, dels hårda omdömen från omgivningen. I vår undersökning har vi sett att denna bild till viss del stämmer. Vi anser att det är viktigt att ha ett genusperspektiv vad gäller hemlöshet och därigenom vara medveten om dessa saker. Kvinnorna har en svårare situation än männen och i deras berättelser ges uttryck för en större otrygghet och rädsla. Det är även viktigare bland våra kvinnliga respondenter att distansera sig från hemlösheten och försöka visa på identiteter som kan förknippas med något bättre. En intressant notering i detta är dock att de kvinnor vi mött inte egentligen är några offer i bemärkelsen att de skulle vara hjälplösa. Vi anser att bilden av kvinnor som särskilt utsatta endast bör vara en bakgrund, ett verktyg i förståelsen av dem som individer. De kvinnliga respondenter vi träffade visade att de kämpade på och försökte göra så gott de kunde. De ville inte bli sedda som smutsiga offer som var tvungna att prostituera sig. De ville få tillbaka sin värdighet och åter ta kontrollen över sina liv. Det är i dessa individers berättelser om sig själva som socialtjänsten bör ha sin utgångspunkt när de kommer i kontakt med dem, enligt

oss. Myndigheterna måste komma ifrån sin bild av de hemlösa som hopplösa fall, oförmögna att ta hand om sig själva. Gör de inte det kommer hjälpen fortsätta att bli verkningslös, som våra respondenter uttrycker. Myndigheterna bör utgå från individernas specifika behov, vilket vi märkt brister av i respondenternas berättelser. Ett gott exempel på att det är viktigt att ge människor möjligheten att ta makten över sina liv är Faktum, där de hemlösa erbjuds en chans till återupprättelse. Vi anser att det är viktigt att socialtjänsten arbetar för att ge de hemlösa en känsla av självrespekt och stolthet. Vi tänker att de hemlösa kan motiveras till att börja tro på sin egen förmåga, vilket i sin tur leder till att mönstret bryts och hjälpen når fram.

Faktum fungerar för de respondenter vi intervjuat som ett arbete. Vikten av att ha ett arbete för att skapa en positiv identitet var något som Holmberg (2006) noterade i sin studie. Hon menade att det kunde bidra till en bättre självkänsla. Vi tänker att detta även gäller för våra respondenter. Ett arbete anser vi kan ge människor en identitet, sociala kontakter och meningsfullhet i livet. I vårt samhälle är betydelsen av att ha ett arbete väldigt stor, anser vi. Ett arbete ger en känsla av delaktighet och status. Våra tankar kring betydelsen av Faktum är att den ger de hemlösa en plattform att stå på. Plattformen underlättar inom flera av livets olika områden, t ex ekonomi, hälsa och integrering. Detta möjliggör för de hemlösa att söka sig till flera arenor, vilket utökar deras chanser att avancera på andra områden.

Det finns några frågetecken kring myndigheternas agerande i förhållande till de hemlösa, anser vi. Respondenterna säger i flera fall att de blivit bra bemötta av myndigheterna, men att de inte fått hjälp. Vi undrar om det kan vara så att de har som policy att vara trevliga, samtidigt som de vet att handlingsutrymmet är begränsat. Vi får uppfattningen om att hemlösa är en grupp som samhället inte satsar på. Vi tänker att det är enklare att arbeta med dem som inte har lika omfattande problem och dem med bättre prognoser. Socialtjänstlagen lämnar ett visst tolkningsutrymme åt socialtjänstens biståndshandläggare. De hemlösa har rätt till hjälp om de inte kan tillgodose sina behov, men de får det inte alltid.⁹² En uppgift för samhället anser vi kan vara att försöka göra lagen mer anpassad efter hemlösas behov. Detta innebär för de hemlösa förbättrad hjälp samtidigt som det underlättar för socialsekreterarna i deras kontakt med de hemlösa.

Vi undrar varför hemlöshet inte synliggörs mer. Problemet tas inte upp särskilt mycket i socionomutbildningen och debatten är ljummen, anser vi. Vi tänker att det kan vara viktigt att forska vidare om allmänhetens bild av de hemlösa och hur denna skapas. Detta skulle kunna

⁹² Carlson 2006

vara möjligt genom att både hemlösa och medelsvensson tillfrågades om sina uppfattningar om varandra. De föreställningar de båda grupperna har om varandra skulle kunna lyftas upp och diskuteras offentligt. Den ökade kunskapen hos både medelsvensson och de hemlösa skulle kunna bidra till fler möten och en större acceptans, vilket i sin tur skulle kunna leda till förbättrade framtida möjligheter för de hemlösa. Förändrade attityder i samhället i stort inkluderar även socialtjänsten, som fria från negativa föreställningar om hemlösa bättre kan ge dem den hjälp de behöver.

Utifrån det genusperspektiv vi haft i vår uppsats har vi kunnat förstå kvinnors och mäns särskilda situationer i hemlöshet. Med hjälp av detta perspektiv har vi kunnat se att kvinnan är dubbelt förtryckt, vilket skapar särskilda villkor för kvinnor. En lärdom vi dragit från att använda oss av teorier om avvikelse och normalitet vid analysen av empirin är att det är svårt att återfå sin status efter en stämpningsprocess. De stigmat respondenterna bär på lägger hinder i deras väg. Det handlar här inte bara om de yttre attributen, utan även den inre uppfattningen om sig själv. Stigmat avgör vad respondenterna väljer att göra i vissa situationer. Vi upptäckte att drivkraften är stark hos respondenterna, men att vissa saker, t ex missbruk uppehåller dem. Vi anser dock att Faktumförsäljarna visar att det finns goda chanser att vända en negativ utveckling. Respondenterna är levande exempel på att människors självbilder är beroende av hur omgivningen ser på dem. Vad lämnar det för ansvar till oss andra?

Referenser:

Böcker:

Becker, Howard S. (2006): *Utanför- Avvikandets sociologi*: Lund, Arkiv förlag

Beijer, Ulla (2000): red Runquist, Weddig & Swärd, Hans: kap "På männens villkor- om hemlösa kvinnor i Stockholm" i *Hemlöshet*: Stockholm, Carlsson Bokförlag

Beijer, Ulla (2003) "Man försöker anpassa klienten till de resurser som finns": Stockholm, FoU-enheten

Boëthius, Maria-Pia (1990): *Patriarkatets våldsamma sammanbrott & Varför våldtäkt finns*: Danmark, Bonniers

Brewer, Marilyn B. & Hewstone, Miles (2004): red Brewer, Marilyn B. & Hewstone, Miles: *Self and social identity*: Bodmin, Blackwell Publishing Ltd

Carlson, David (2006): red Magnusson, Ann-Sofie: kap "Vems ansvar? Om tre socialsekreterares perspektiv på hemlöshet och bistånd i form av boende" i *Ett offentligt liv*: FoU i Väst

Carlsson Wetterberg, Christina (2004): red Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna kap "Från patriarkat till genussystem- och vad kommer sedan?" i *Genushistoria*: Lund, Studentlitteratur

Cooley, Charles Horton (1964): *Human nature and the social order*: New York, Schocken Books Inc.

Crocker, Jennifer & Quinn, Diane M. (2004): red Brewer, Marilyn B. & Hewstone, Miles: kap "Psychological consequences of devalued identities" i *Self and social identity*: Bodmin, Blackwell Publishing Ltd

Cullberg Weston, Marta (2005): *Ditt inre centrum- om själkänsla, självbild och konturen av ditt själv*: Falun, Natur & Kultur

Gemzöe, Lena (2002): *Feminism*: Smedjebacken, Bilda förlag

Goffman, Erving (2001): *Stigma- den avvikandes roll och identitet*: Norstedts akademiska förlag

Goldberg, Ted (2000): *Narkotikan avmystifierad*: Finland, Academic Publishing of Sweden

Hirdman, Yvonne (2004): red Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna: kap "Genussystemet- reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Genushistoria*: Lund, Studentlitteratur

Holmberg, Marika (2006): red Magnusson, Ann-Sofie: kap "Hem och hemlöshet ur ett manligt perspektiv": i *Ett offentligt liv*: FoU i Väst

Kvale, Steinar (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*: Lund, Studentlitteratur

- Larsson, Sam (2005): red Larsson, Sam/ Lilja, John/ Mannheimer, Katarina: kap "Kvalitativ metod" i *Forskningsmetoder i socialt arbete*: Lund, Studentlitteratur
- Lemert, Edwin M. (1951): *Social pathology*: New York, McGraw- Hill Book company Inc.
- Lundén, Ann & Näsman, Elisabet (1973): *Stämplingsprocessen*: Lund, Bokförlaget Prisma
- Nordfeldt, Marie (2000): red Runquist, Weddig & Swärd, Hans: kap "De frivilliga organisationernas roll för de hemlösa" i *Hemlöshet*: Stockholm, Carlsson Bokförlag
- Olbers, Anna (2006): red Magnusson, Ann-Sofie: kap "Hem och hemlöshet ur ett kvinnligt perspektiv" i *Ett offentligt liv*: FoU i Väst
- Oyserman, Daphna (2004): red Brewer, Marilynn B. & Hewstone, Miles: kap "Self-concept and identity" i *Self and social identity*: Bodmin, Blackwell Publishing Ltd
- Rosengren, Annette (2003): *Mellan ilska och hopp*: Stockholm, Carlsson Bokförlag
- Ross, Michael & Buehler, Roger (2004): red Brewer, Marilynn B. & Hewstone, Miles: kap "Identity through time: constructing personal pasts and futures" i *Self and social identity*: Bodmin, Blackwell Publishing Ltd
- Runqvist, Weddig & Swärd, Hans (2000): red Runquist, Weddig & Swärd, Hans: kap "Inledning" i *Hemlöshet*: Stockholm, Carlsson Bokförlag
- SOU 2001:95: *Att motverka hemlöshet- en sammanhållen strategi för samhället*: Stockholm, Fritzes förlag
- Sundberg, Roger (1996): *På en parkbänk i Malmö- en grupp avvikare, Självet och den Andre*: Lunds universitet
- Svenning, Conny (2003): *Metodboken: samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling, klassiska och nya metoder i informationssamhället, källkritik på internet*: Eslöv, Lorentz förlag
- Swärd, Hans (1998): *Hemlöshet- Fattighedsbevis eller välfärdsdilemma?:* Lund, Studentlitteratur
- Thomsson, Heléne (2004): red Elvin- Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne: kap: "Att göra kön. En omständig historia" i *Att göra kön- om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*: Smedjebacken, Albert Bonniers förlag
- Thomsson, Heléne (2004): red Elvin- Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne: kap: "Makt, ansvar och viljan till förändring" i *Att göra kön- om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*: Smedjebacken, Albert Bonniers förlag
- Thörn, Catharina (2000): red Runquist, Weddig & Swärd, Hans: kap "Utan hem- utanför samhället?- Kvinnors erfarenheter av utanförskap och hemlöshet" i *Hemlöshet*: Stockholm, Carlsson Bokförlag
- Thörn, Catharina (2004): *Kvinnans plats(er)- bilder av hemlöshet*: Växjö, Egalité

Artiklar:

Forskningsetiska principer (1991): Vetenskapsrådet

Internet:

Socialstyrelsen (2006): *Hemlöshet i Sverige 2005*, andra upplagan, www.socialstyrelsen.se

www.feantsa.org

Intervju:

Theresa Edin, 070327

Bilaga 1

2007-03-

13

Hej! Vi är två studenter på socionomprogrammet vid Göteborgs universitet. Vi håller på att skriva vår c- uppsats, som kommer att handla om hemlösa personers självbilder och hur de upplever att andra människor uppfattar och bemöter dem. Vi söker nu personer som vill ställa upp på en intervju. Denna intervju tar ca 1, 5 timme. De personer som deltar kommer att vara anonyma. Är du intresserad?

Ring Charlotte på tele 073- 9089524

Intervjuguide

Vi börjar med att presentera oss, presentera syftet och informera om konfidentialitet, anonymitet och att man får dra sig ur när man vill.

- 1) Hur ser din boendesituation ut för tillfället?
 - Hur länge har du varit hemlös?
 - Vilka valmöjligheter har du vad gäller boende/ övernattning?
- 2) Vad är det som har gjort att du hamnat i den här situationen?
 - Berätta lite om din bakgrund.
- 3) Hur upplever du att du blivit/ blir bemött av olika myndigheter, exempelvis socialtjänst och polis?
 - Hur uppfattar du att de ser på dig?
- 4) Hur upplever du att du blir bemött av andra hemlösa?
 - Hur uppfattar du att de ser på dig?
 - Känner du samhörighet med andra hemlösa? (Kan du identifiera dig med andra hemlösa?)
- 5) Hur upplever du att du blir bemött av ”medelsvensson” (människor i allmänhet)?
 - Hur uppfattar du att de ser på dig?
- 6) Hur ser du på dig själv som hemlös?
- 7) Vad tänker du kan ha påverkat hur du ser på dig själv?
 - Händelser, personer, myndigheter som haft betydelse?
- 8) Hur ser din självkänsla ut? (Vi tänker på om man tycker att man duger, att man har ett värde)
 - Vad kan ha påverkat den?
- 9) Tror du att det finns några skillnader i att vara man respektive kvinna och hemlös?

Bilaga 3

Tack för din medverkan! Om du har några frågor, om du kommer på något du vill lägga till eller ta bort, hör då av dig till någon av oss:

Charlotte Bertilsson 073- 9089524

Jenny Hedenström- Imonen 073- 7247778